

624/38.

A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
38. szám KIADVÁNYAI 38. szám

512936

MÁSSALHANGZÓNYÚLÁS, IKERÍTŐDÉS A SZAMOSHÁTI NYELVJÁRÁSBAN

ÍRTA
CSÚRY BÁLINT

B U D A P E S T
KIADJA A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
1 9 3 7

ÁRA —80 P

016561/38

016561/38

Mássalhangzónyúlás, ikerítődés a szamosháti nyelvjárásban.

A szamosháti nyelvjárásban igen gyakori jelenség a mássalhangzónyúlás. Megnyúlt, illetőleg ikerített s általában hosszú mássalhangzó a magyar beszédben vagy magánhangzóközi helyzetben (*bükkös*), vagy abszolút szóvégi helyzetben fordul elő (pl. *kell*; de: *bükfa, tölcsár*).

Nyelvünk megnyúlt mássalhangzóinak egy része etimológikus eredetű, más része fonétikai nyúlás eredménye (MELICH: MNy. VII, 245). Az etimológikus eredetű nyúlás rendszeren hasonulás vagy pótlónyújtás eredménye, pl. HB.: *achscin* > *asszony*, HB.: *helhezie* > *helyezze*, *bátyja* > *bátyya*, *anyja* > *annya*, a Szamoshátról: *hejje*, *paszujja*, *nyárasa*, *Jézussa*, *apóyssa*, *zuzsa* (< **hely-je*, **paszuly-ja*, **nyáras-ja*, **Jézus-ja*, **após-ja*, **zúz-ja*). A fonétikus nyúlás viszont inetimológikus természetű. Ezt a jelenséget óhajtom vizsgálni a szamosháti nyelvjárásban.

A fonétikus nyúlások, amennyire megfigyelhetjük, szórványosan lépnek fel a nyelvterület egyes pontjain, de egyik-másik általánossá is válhatik. A székely nyelvjárásterületen pl. azt mondják: *köppenyeg*, a Szamosháton *köpenyeg*, némely nyelvjárásban azt mondják: *meggebbed*, másutt: *meggebed*. A *bakancs* szót a nép sok helyen *bakkancs*-nak ejti. Ma általánosan *holló*-t ejtünk, de az ó-magyarban *holó* volt a szó alakja, mint 1231: *Holo*, 1256/1273: *Holófa*, 1324: *Holouku* (OklSz.) ~ vög. *xulax*, osztj. *χολάχ*. (Vö. GOMBOCZ, MTörtNyt. II, 88—9; SZINNYEI NyH.⁷ 143.) Viszont az általánossá vált *üllő* szóval szemben a szamosháti *üllő* 'Amboss' megőrizte az eredeti rövid *l* hangot (GOMBOCZ i. m. 89).

Minthogy kiejtésünkben csak magánhangzóközi helyzetben van hosszú mássalhangzó, a mássalhangzónyúlás természetesen csak magánhangzóközi helyzetben állhatott elő.

A mássalhangzónyúlás okát vagy okait megnyugtató módon földeíteni nem könnyű dolog. Némelyek hangsúlyozási okokra vezetnek vissza. WICHMANN az északi-csángó *d'jĕk* : *d'jĕk-ket*, *tĕk* : *tĕkkĕt*, *fo.d'jotĕk* : *fo.d'jotĕkkĕt*, *hĕtĕdik* : *hĕtĕdikĕt* szavak első, illetőleg harmadik szótagbeli hosszú *k*-jában, illetőleg ikerített *kk*-jában az erős fok maradványát véli, s ezzel szemben hangsúlytalan helyzet okozta gyöngye fokot lát a *dĕrĕk*, *dĕrĕkĕk*, *mĕsik*, *mĕsikĕt* szavak második szótagbeli *k*-jában. Így vélekedik az északi-csángó *šuppĕ*, *ĕp* : *ĕppet*, hétfalusi csángó *liĕp* : *liĕppet* szavak *p* ~ *pp*-jéről is, vagyis az erős fok maradványát látja bennük (FUF. VII, 30—53).¹ Ámde a *k* és *p* nyúlását sem tekinthetjük egyébféle jelenség-

¹ Vö. még BEKE ÖDÖN magyarázatát is a *vizzé*, *guzzsé*-féle alakokról: Nyr. XL, 114.

nek, mint a *vállik, hamissat, keményyenn* szavakban az *ll, ss, nny, nn* ikerítődését, melyekről épúgy, mint számos *pp* és *kk* stb. ikerítődésről is kimutatható, hogy aránylag fiatal jelenségek, és a magyar nyelv külön életében keletkeztek, mégpedig tekintet nélkül szótagaik sorszámára.

A mássalhangzónyúlásra vonatkozólag irodalmunkban egy másik magyarázat is fölmerült a középfok *b > bb* fejlődésének megfejtésével kapcsolatban. Ezt a nyúlást ZOLNAI GYULA úgy magyarázza, hogy a szabályszerű *szépbet > szébbet, széppek > szébbek, szépbén > szébben, szépb > szébb* változásból eredő *bb* analógia útján terjedt át előbb a rokon vagy ellentétes tulajdonságfogalmak középfokára, majd lassankint az összes középfokú melléknevekre (A *-si* képző eredete 30—3). Analógiás eredetűnek magyarázza LOSONCZI ZOLTÁN is az *erössen, kegyesen*-félék *ss* hangját (MNY. XIV, 269—71). Kétségtelen, hogy az inetimológikus nyúlásban az analógia fontos szerepet játszik. Valószínűnek vélem pl., hogy a pótlónyújtással keletkezett birtokos személyragos *jus-ja > jussa* analógiájára terjedt át a magánhangzóközi helyzetű alakokra az *ss*: *jussot, jussol, jussok* és végül *juss*. WICHMANTÓL eltérőleg erre gondolhatnánk az északi-csángó *kk* nyúlás keletkezését illetőleg is. Az északi-csángóban ugyanis a *k* végű szók harmadik személyragos alakjaiban rendszeresen fellép a pótlónyújtásos *kk*, pl. *d'jĕk'k'ε, d'jĕkkik* (= *gyíkja, gyíkjük*), *ĵĕk'k'ε, ĵĕkkik* (= *ĵékje, ĵékük*), *tĕk'ja, tĕkkik* (= *tákja, tákjuk*), *ĵázákám ~ ĵázákkik* (= *ĵazakuk*), *ăblákám ~ăblákkik* (= *ablakuk*), *ĵănd'ĵĕkám ~ ĵănd'ĵĕkkik* (= *ajándékuk*), *sĕkem ~ sĕkkik* (= *székjük*) (vö. WICHMANN, Wb. 183).

A számosháti mássalhangzónyúlás vizsgálatában külön választva tárgyalom azt a nyúlást, mely *tő*-helyzetben történt, a suffixum-helyzetben történő nyúlástól. E különválasztásra az a tapasztalat indított, hogy a *tő*-helyzetben történő mássalhangzónyúlás rendszerint szórványos jelenség és következményekkel nem jár (pl. *köppenyeg, kopaszt, ellemi, Eggyiptom, vállú, holló, könnyű, üllő, dinnye, kell* [*<kĕl*]), de a suffixum-helyzet az egész nyelvszerkezeten átvonuló hangváltozások oka és kiindulópontja lehet. A suffixum-helyzet segítette elő, hogy a középfok *-b*-je mindenütt *-bb*-vé, a locativusi *-t* *-tt*-vé, a perfectumi nomen verbale eredetibb *-t*-je *-tt*-vé (*járt > tudott, tőt > tőttnk* Bécsi és MünchK.) válhatott (MELICH: MNY. VII, 245, NYK. XL, 380-1). Ugyancsak ikerítődés útján keletkezett az *-ll* mozzanatos képző is (*fuvall, szökell, lövell*) eredetibb finnugor **l*-ből (SZINYEI, NYH.⁷ 70).

I. Mássalhangzónyúlás *tő*-helyzetben.

Példáink közt természetesen nem szerepelnek azok a szavak, melyek ma már az egész nyelvterületen, a közmagyarban

és a népnyelvből egyaránt ikerített alakban fordulnak elő (*holló, kell, könnyű, szellő* stb.).

b > bb.

Szh.¹ *bubb* (-ot; -om, -od, -os, -öl) ~ K.² *búb* | R. *bubok* Fal: NA. 127, *bubot* uo. 142, *bubokat* uo. 143; *búbos* MA: SB. 217, Fal: Vers. 905. (NySz.) | N. *bub* Zala m. (MTsz.). Megnyúlt *bb*-s változatot sem a régi, sem a népnyelvből nem tudok kimutatni.

Szh. *gebbed* ~ K. *gebed* | R. *gebedett* Moln: JÉpül. 102 (NySz.) | N. *gebedt* Vas m. Kemenesalja; *meggebed* Nagykún-ság; *gebbed* Szolnok-Doboka m. Domokos, Székelyföld; *meggebbed* Mátyusföldre, Háromszék m. Uzon, Csíkszentgyörgy; *gebbegy meg* Rimaszombat (MTsz.); *meggebbed* Beregszász (Törös, A beregszászi nyj. 15).

Szh. *labanc* ~ K. *labanc* | R. *labonc, labanc* (NySz.) | N. *labonc, lobonc* (MTsz.).

Szh. *egyébb* (*egyebet*) ~ K. *egyéb* | R. *ëgyëb* (NySz.) | N. *egyeb* Székelyföld; *ëgyeb* Heves m. Parád; *ëgyëbbiránt* Veszprém m. Csetény; *ögyëbb* Nagykőrös (MTsz.); *egyébb* Hajdúság (MADAY: NyF. LVI, 12), Zilah vid. (LÁSZLÓ: Nyr. XXVII, 495).

c, (sz >) c > cc.

Szh. *bajucc* (-ot, -ok; -om, -od, -os) ~ K. *bajusz* | R. *baiuszát* Tin: JánKir. III, MF.; *Bajusz* Kisv. Adag. 51; *bajutz* MA. (NySz.) | N. *baje* Göcsej; *bajúc* Esztergom; *bajucc* Csallóköz (MTsz.), Zilah vid. (LÁSZLÓ: Nyr. XXVII, 495). Nézetem szerint a *bajucc* a harmadik személyű birtokos személyragos alak hatása alatt keletkezett: **bajuc-ja* > *bajucca*.

Szh. *ducc* (-ot, -ok; -os) ~ K. *duc, dúc* | R. kenyér *dúcza* PPB.; *duczeza* Thaly: Adal. II, 123 (NySz.) | N. *dóc, duc, dúc, ducs, ducca* (MTsz.); *dúcc* Zilah vid. (LÁSZLÓ: Nyr. XXVII, 495). Alkalmasint a **duc-ja* > *ducca* személyragos alak hatása alatt keletkezett.

Szh. *rece* (-ét; -éje, -és) ~ K. *rece* | R. *reczét* Nád: Lev. 205, *retzéket* Pázm: Préd. 250; *rece* Radv: Csal. II, 405 (NySz.) | N. *rece* (MTsz.).

Szh. *strucc* (-ot, -ok) ~ K. *struc* | R. *strucokat* BécsiK. 247; *struczoth* JordK. 95; *strutszok* Illy: Préd. II, 442 (NySz.) | N. adatokat nem találtam.

cs > ccs.

Szh. *csuccs* (-ot, -ok; -os) ~ K. *csúcs* | R. *tsútsa*: supercilium PPBL.; *chuchos* Pesti: Fab. 1; *tsutsotskának* ACsere: Enc. 274; *tsútsos* Lipp: PKert. I, 54 (NySz.) | N. *csúcsos-fazék* Eszék vid., Baranya m. Ormányság (MTsz.). Alkalmasint a **csucs-ja* > *csuccsa* személyragos alak hatása alatt keletkezett.

¹ Szamosháti adat.

² Köznyelvi változat.

Szh. *kövics* (-*et*, -*ek*; -*es*) ~ K. *kövec*s | R. *köuets* C. 457 (MELICH); *kövits* Magyarai: Orth. b. (NySz.) | N. *köecs* Vas m. Kemenesalja, Nemesmagasi; *küjics* Baranya m. Ibafa (MTsz.). A nyúlás nyilván a **kövics-je* > *kövicse* személyragos alak hatására keletkezett.

f > ff.

Szh. *zsuff* (-*ot*-, -*öl*) ~ K. *zúp* | R. *supockal* Com: Jan. 74; *Súpot* Lipp.²: Cal. 11; *zúpon* Monfrók. XI, 330; *zsuppot* Bercs: Lev. 450; *'zuppot* Moln: JÉpül. 217 (NySz.) | N. *zúp* Heves m. Sirok, Szolnok-Doboka m. Málom; *zsuř*, *zsuř* Palócság (MTsz.).

g > gg.

Szh. *seggit* ~ K. *segit* | R. *segeytik* BodK. 5; *segéteni* Bercs: Lev. 411; *segit* Fal: NE. 12 (NySz.) | N. *segéjt* Székelyf., Erdővidék, Kisbác, Csik m. Gyergyószentmiklós; *segét* Szlavónia, mold. cs.

Szh. *vaggon* ~ K. *vagon*.

Szh. *meggett*, *meggüll*, *meggé* ~ K. *mögött*, *mögül*, *mögé* | R. *mөгөтт*, *mөгөӊ*, *mөгүл*, *mөгэ*, *mөгэ* (NySz.) | N. *mögi* Udvarhely m.; *mëgi* Háromszék m. (MTsz.).

gy > ggy.

Szh. *eggy*, *ęggy* (-*et*; -*es*, -*ik*, -*ezik*) ~ K. *egy* | R. *ig* fa, *igg* ember HB.; *ęg* BécsiK. 12, DöbrK. 111; *Eeggyek* JordK. 687; *Egyitec* MA: Bibl. IV, 155; *edgy* Liszny: Krón. 262; *egyállatu* GKat: Titk. 829; *ęggesen* DöbrK. 18; *egyessék* Komj: SzPál. 125; *eggyes* Csúzi: Sip. 234; *ęgieznek* Fél: Tan. 295 (NySz.) | N. *ęggy* Dés; *Egy estig* Székelyf.; *ęgyet* Háromszék (MTsz.); *ęgy*, *ęgyyetlen* Beregszász (Törös 15); *ed'j* (*ed'd'jet*) (WICHM.).

Szh. *ęgyetem* 'Universität' ~ K. *ęgyetem*.

Szh. *Eggyiptom* ~ K. *Egyiptom* | R. *Egyiptom* országa Aegyptus PPI.

Szh. (*ę*)*bággjad* ~ K. *bágyad* | *bágyadnac* Valk: Kár. IV, MF.; *bádgyad* MA.; *bádjad* PPB. (NySz.) | N. *bā,d'jāt* é. cs. (WICHM.); *bággjatt* Ada (CSEFRÓ: NYF. XXVII, 406).

Szh. *leggyint* ~ K. *legyint* | R. *legyenthe* ÉrsK. 519; *legynchen* Pesti: Fab. 80; *leggyentek* Gvad: RP. 219 (NySz.) | N. *leggyent* Palócság (MTsz.).

j > jj.

Szh. *fejje'r* (-*t*, -*ek*; -*je*, -*es*, -*it*, -*edik*) ~ K. *fehér*, *fejér* | R. 1055: *Feheruuaru*; 1210: *Feier*; 1220: *Fehera* (OkISz.); *Feier* BécsiK. 310; *Feierre* MünchK. 22; *feyr* Helt: Krón. 22; *Feierb* Nógr: IdvK. 888 (NySz.) | N. *feér* Székelyföld; *feir* Abauj m. Szikszó; *fejir* Palócság (MTsz.); *fejjer* (-*t*, -*ek*; -*it*) é. cs. (WICHM.).

Szh. *sijjet* ~ K. *siet* | R. *siet* (NySz.) | N. *siet* é. cs., *siet* Hétfalu (WICHM.); *sijet* Csík m.; *sihet* Győr m. (MTsz.); *sijjet* Magyardécse (SÓFALVY, A magyardécsei nyj.: A szolnokdobokamegyei ir. tört. és ethn. társ. III. évk. Ds, 1902. 19); *sijjess ma* Beregszász (TÖRÖS 15).

Szh. *sijjed*, *sijjeszt* ~ K. *sülyed*, *sülyyed*, *sülyeszt*, *sülyleszt* | R. *sillyedt* MonIrók. III, 157; *sülyednek* Fal: UE. 493; *sülylesztic* Decsi: Sall. 16; *sülyleszteni* Pázm: Préd. 26 (NySz.) | N. *sijjed* Veszprém m. Csetény, Szilágy m. (MTsz.), Beregszász (TÖRÖS 15).

Szh. *süjj* (-ös) 'bujakóros fekély' ~ K. *süly* | R. *süly*, *sül*, *suly*, *sul* (NySz.) | N. *suj* Szilágysomlyó, Székelyföld; *súj* Szilágy m., Székelyf.; *sujj* Háromszék m.; *sűj* Szilágy m.; *sùl* (-t, -l'ja vagy -l'á) é. cs. (WICHM.). A nyúlás a **sűj-je* > *sűjje* személyragos alak hatása alatt keletkezhetett.

Szh. *szijjas* 'zäh' ~ K. *szivós* | R. *sziusb* Helt: Mes. 146; *szivosb* Moln: JÉpül. 67; *Szyjas* PPB. (NySz.) | *szios* Borsod m. Sajószentpéter; *szijos* Szatmár m. Porcsalma; *szivos* Kiskúnhalas; *szijas*, *szijas* Székelyföld; *szijjas* Székelyföld (MTsz.).

Szh. *paszujj* (-a, -ok, -os; de: -ūjt) 'Bohne, Fisolet' ~ K. *paszuly* | R. *fuszul*: phaselus PPI.; *Fuszuly* PPB. | N. *paszujá*, *paszulya* Zemplén m. Szürnyeg, Deregnő; *paszúr* Alföld (MTsz.). A nyúlás a *paszuj-ja* > *paszujjá* személyragos alak hatására keletkezhetett.

Szh. *ajjak* ~ K. *ajak* | R. *ajak* (NySz.) | N. *ajak* Sopron, Székelyföld (MTsz.); *aják* é. cs., *aják* Hétfalu (WICHM.).

Szh. *mijjér* ~ K. *miért* | R. *meret*, *mért*, *myr*, *mjert* stb. (NySz.) | N. *meét* Vas m. Farkasfa; *mejét*, *mejétt* Gyergyószentmiklós; *miér* Udvarhely m.; *miét*, *miétt* Göcsej, Háromszék m., mold. cs. (MTsz.).

Szh. *hejj* (-et, -ek; -e), *hejjett*, *hejjütt* ~ K. *hely*, *helyett* | R. *hely*, *helyēs*, *helyétt* (NySz.) | N. *hely* Mátyusföldre; *hēj* Udvarhely m.; *hejj* Háromszék m.; *helēs* Sopron, Vas, Esztergom m.; *helēs* Baranya m. Csúza; *helyēs* Mátyusföld; *hejjēs* Háromszék m.; *hejjett* Háromszék m. (MTsz.). A nyúlás talán a **hej-je* > *hejje* személyragos alak hatása alatt történt. (Vö. *pěrsěj*: *pěrsėje*, *pěndeĭ*: *pěndeje*, *homāĭ*: *homāja*, *pěĭ*: *pěje*, *vāĭ*: *vāja*, de: *hejje* > *hejj*, *mājja* > *mājji*, *hājja* > *hājji*.)

Szh. *bijjog* 'jóság farára süttöt jegy' ~ K. *bélyeg* | R. *bélyegit* VirgK. 113; *belleg* Sam: Harm. 37; *bilegh* Sylv: UT. II, 150; *byllōgh* ÉrdyK. 354; *billyeg* MA. (NySz.) | N. *bélyag* Heves m.; *bijog* Debrecen, Szatmár m. Gencs; *bijog* Nagykún-ság; *billog* Baranya m. Csúza; *billyeg* Erdővidék; *bilyog* Göcsej (MTsz.).

Szh. *éjj-és-nap* 'melampyrum nemorosum L.' ~ K. *éj* | R. *étaltal* BécsiK. 23; *eyet* DomK. 8; *Éjjeke* Tarn: Szents. 125; *Éjjeke* Land: UjSegits. II, 46; *Éjjet* László: Petr. 235 (NySz.) |

éjjészés Háromszék m. (MTsz.); $\bar{e}i$ ($\bar{e}ijet$, $\bar{e}ijk$) é. cs.; $\bar{e}i$ ($\bar{e}ijet$) Hétfalu (WICHM.).

Szh. *hájj* (-at, -a, -as) 'Schmer, Fett' ~ K. *háj* | R. *hayt* NádK. 532; *hayat* DebrK. 122; *hájat* Radv: Csal. II, 20; *háyas* OrvK. 72 (NySz.) | N. *hájat* Szilágy m.; *hájas-pecsenye* hely n. (MTsz.); $\bar{h}ai$ ($\bar{h}ait$, $\bar{h}aijá$, $\bar{h}aijá$) é. cs.; $\bar{h}ai$ (-t, $\bar{h}aijá$) Hétfalu (WICHM.) L. *hejj*.

Szh. *székēi*: *székejjek* ~ K. *székelyek* | R. *székelyek*.

Szh. *ijjed*, *ijeszt* ~ K. *ijed*, *ijeszt* | R. *yedee* JordK. 400; *yhedeenek* 513; *meg-jédet* Petó: Krón. 6; *ijedek* LevT. II, 321; *ijesztheti* Zrinyi I, 80 (NySz.) | N. *ihed* Palócság, *ijjed* Jánosfalva (BÖSZÖRMÉNYI: NyF. XXIX, 15); *megijjed* Alsófehér m. (LÁZÁR: Nyr. XXV, 347).

Szh. *jajj* ~ K. *jaj* | R. *jaj* (NySz.).

Szh. *májj* (-at; -a, -as) ~ K. *máj* | R. *maay* SándorK. 8; *májat* 1550—1575. (Toldy: Adalékok 23); *máyon* Kár: Bibl. I, 89; *májja* MA: Bibl. I, 95; *májja* Teleki: FLél. 39 (NySz.) | N. *máj*, *mája* (MTsz.); $\bar{m}ai$ (-t, $\bar{m}aijá$, $\bar{m}aijá$) é. cs.; $\bar{m}ai$ (-t, $\bar{m}aijá$) Hétfalu (WICHM.). A nyúlás a *májja* (< *máj-ja*) személyragos alak hatására keletkezhetett.

Szh. *májjus* 'Mai' ~ K. *május* | R. *Mayos* (NySz.).

Szh. *lejjebb* ~ K. *lejjebb* | N. *lillebb*, *lillebb* Dunántúl, Vas m. Örség, Győr, Mátyusföldre (MTsz.).

Szh. *muszájj* 'es muss sein' ~ K. *muszáj*.

Szh. *ujj* (-at, -ak, -ig; -it) 'neu' ~ K. *új* | R. *Vy otromba pozto* MünchK. 29; *wyat* JordK. 397; *ujjak* Czegl: Dag. 7 (NySz.) | N. *ujj*, *ujjat*, *ujjabb* Vas m. Pálfa, Németgencs, Esztergom, Palócság, Háromszék m., Kézdivásárhely; *újj*, *újjat*, *újjabb* Szentés, Zilah vid., Kalotaszentkirály (MTsz.); *ujj* 'novus' Jánosfalva (BÖSZÖRMÉNYI: NyF. XXIX, 15).

k > kk.

Szh. *bakk* (-ot, -ok; de: *bakarasz*, *baköl*) 'Bock' ~ K. *bak* | R. *bak*, *bakot* (NySz.) | N. *bak* (MTsz.).

Szh. *bakkancs* ~ K. *bakancs* | R. *bokanczot* JordK. 471; *bokantsát* Kár: Bibl. I, 494 (NySz.); *bakkants* PPB., EDER; *bakkants*, *bakkantsos* MÁRTON 1800. | N. *bokkancs* Székelyf., Háromszék m., Erdővidék (MTsz.); *bakkancs* Háromszék (LŐRINCZ: MNyszot VI, 220; Dunántúl (Vass: MNyszot V, 95); Torda (VISKI: NyF. XXXII, 20).

Szh. *kukk* (-ot) 'szalmával fődött s beföldelt kúp, kupac, halom (répa, krumpli)' ~ K. *kúp* | N. *kup* Balaton mell. (Tsz.).

Szh. *mákk* (-ot; -os) 'Mohn' ~ K. *mák* | R. *mák* Lipp: PKert. I, 95; *mákos* NádT: Lev. 103 (NySz.) | N. *mákot* Érmellék (MTsz.); $\bar{m}ak$ (-kkát, -kkák) é. cs. (WICHM.).

Szh. *sikkattyu* ~ *sikattyú* MTsz. címszava. Bodrogköz, Zemplén m. Szürnyeg, Szatmár vid., Bereg m., Háromszék m.;

sikkattyu Székelyföld, Udvarhely m., Csík m.; *sikkattyú* Szatmár m. Krassó (MTsz.).

Szh. *sokká, sokkájig, sokkára* ~ K. *soká, sokáig, sokára* | R. *sokka* JókK. 104; *sokká* Cis. H4; *Sokká* Valk: Gen. 4; *soká* MA: SB. 54, Scult. 984; *sokaig* MargL. 43; *Sokaig* CornK. 86, VitkK. 75; *sokára* Ujf. HÉnek. 15; *sokkára* Hall: Paizs 22 (NySz.) | *sokká* Abaúj m. füzéri járás (SZEMKŐ: NyF. XIII, 36). Vö. BEKE: NyT. XL, 114—7.

l > ll.

Szh. *állarc* ~ K. *álarc* | R. *áll ortzát* Kár: Bibl. I, 526; *álorczákat* Pázm: Préd. 1103; *Alortzás* Bart: Debr. 1; *áll orczások* Com: Jan. 20 (NySz.) | N. *állarc* Balatonfelvidék (ÉDES: NyF. XL, 19).

Szh. *állóness* ~ K. *áloes*.

Szh. *billénc* ~ K. *bilénc* | R. *belénc, bilénc* (NySz.) | N. *bellénc* Dunántúl; *béllénc* Göcsej (MTsz.).

Szh. *Badallóu* 'falunév a Tiszaháton' ~ K. *Badaló*.

Szh. *Babillónija* 'Babilonia, Babilon'.

Szh. *Börbála* 'Barbara' ~ K. *Borbála*.

Szh. *cöllönc* 'különc, vhonnan lefüggő súly' ~ K. *cölönc* | R. *czolonkokual* WeszprK. 63; *tzöllöncnek* Com: Jan. 20; *czöllöncöket* Megy: 6Jaj. II, 25 (NySz.) | *cölönc* Székelyf.; *cöllenk* Szolnok-Doboka m. Domokos (MTsz.); *csöllönc* Zilah vid. (LÁSZLÓ: Nyr. XXVII, 495).

Szh. *dall* (-ok) ~ K. *dal* | R. *dalliat* KBécs 1572. B3. (NySz.), MÁRTON 1800.

Szh. *pellengére* (*ereszt*) 'szélnek (*ereszt*)' ~ K. *pelengér, pellengér* | R. *perenger* Helt: Krón. 38, 65; *plengér* Pós: Válasz 49; *pelengérhez* Pázm: Préd. 202 (NySz.) | N. *përënge, perengéj* Székelyf. (MTsz.).

Szh. *pirulla* 'Pille' ~ K. *pilula* | R. *pillulák* Pázm: Préd. 901; *pilulác* Com: Jan. 174 (NySz.).

Szh. *szallag* ~ K. *szalag* | R. *szalag* (NySz.) | N. *szallag* Répce vid. (MTsz.), Ada (CSEFKŐ: Nyr. XXVII, 406), Szigetköz (SZABÓ: NyF. XXXVIII, 16).

Szh. *szállal* 'szálankint eszik (szénát a beteg jószág)' ~ K. *szálat* | R. *megszálatjad* Radv: Szak. 250 (NySz.) | N. *szálat* Borsod m.; *szálatnak* Szolnok-Doboka m. Domokos; *szálatasz* Abaúj m.; *szállal* Háromszék m. (MTsz.).

Szh. *tállal* ~ K. *tálat* | R. *tálallyak* Zrinyi I, 118; *tálatolni* Radv: Csal. II, 373 (NySz.).

Szh. *tollonc* 'Schübling' ~ K. *tolonc*.

Szh. *ület* 'nadrágnak, gatyának az ülepet takaró része' ~ K. *ülep* | R. *ületit* Kem: Élet. 151; *ület* Thaly: Adal. II, 124 (NySz.) | N. *ülete* Székelyf., Háromszék m.; *ületi* Zemplén m. Szürnyeg (MTsz.).

Szh. *vállik* (*válllok, vállassz, vállujk, vállanak, vállott*) ~ K. *válik* | R. *valanak* ÉrdyK. 282; *vállik* Sylv: UT. II, 16; *válic* Kár: Bibl. I, 195; *válik* Fal: Jegyz. 920 (NySz.) | N. *elvállottak* Zala m. Dergecs; *-vállott* Keeskemét, Szeged (MTsz. II, 906); *vállik* Háromszék m. (VASS: NyK. III, 4), Koltó (SZABÓ 11), Vépvidék (VARGA: Nyr. XXIX, 177).

m > mm.

Szh. *ámmen* (*-edet, -e, -el*) ~ K. *ámen* | R. *ámén* (NySz.).
Szh. *mámma* 'ma' (esetleg pótlónyújtásos eredetű: **márma* > *mámma*).

ny > nny.

Szh. *dinnye* ~ K. *dinnye* | R. 1240 k.: *Digna*; 1453: *Dynyesmeed* (Oklsz.); *dnye* BesztSzój.; *Dinyemagbúl* MonIrók XV, 105; *dynnyak* JordK. 139; *dinnye* Lipp: Pkert 177; *Dínneskertben* BécsiK. 116 (NySz.) | N. *dinya* Szlavónia; *dinye* Kolozs m. Sztána, Székelyföld; *dinnya* Eszék vid., Dráva mell., Szeged, Baranya m. stb.; *ginnye* Borsod m. Sata és vid. (MTsz.) (< szl. *dina*).

Szh. *kemé'nyy* (*-et, -enn, -edik*) ~ K. *kemény* | R. 1267: *Kemyn*; 1274: *Kemen* (Oklsz.); *kemen ember* JordK. 595; *kemények* Pázm: Kal. 36; *keményen* Pázm: Préd. 23; *keményyen* Cis. P., Gvad: Pösty. 41 (NySz.) | N. *kemén* (*-ek*) é. cs. (WICHM.); *keményyedik* Csíkszentdomokos (SZABÓ: NyF. IX, 24); *kemínyyen* Pápa vid. (BEKE: NyF. XVII, 11); *keményyek* Nagykanizsa (SZABÓ: NyF. XLVIII, 14—5).

Szh. *szunnyad* ~ K. *szunnyad* | R. *zuñodozanac* MünchK. 60b.; *znyad* KulesK. 108b.; *szunyod* Sim: Evang. 58, ACsere: Enc. 290; *szunniadva* Mel: SzJán. 414, Fél: Bibl. 43; *szunnyad* Kár: Bibl. I, 143b. (NySz.) | N. *elszúnyod-ik* Székelyf.; *szunyoggyanak* Udvarhely m. Keresztúr vid. (MTsz.).

p > pp.

Szh. *pupp* (*-ot, -os*) 'köldök' ~ K. *púp* | R. *púp, púpos* MA.; *pupos* Com: Jan. 208; *pupossan* Lép: PTük. I, 62 (NySz.) | N. *púp, púpos, pupos* (MTsz.).

Szh. *pappiross* 'Papier' ~ K. *papír, papiros* | R. *papirosat* VirgK. 19; *papiroson* Gér: KárCs. IV, 396; *pappyrosth* PeerK. 16, NádK. 589 (NySz.) | N. *pappiros* Vas m. Sorok mell., Szilágy m. Tasnád, Kolozs m. Szucsák, Székelyföld, Marosszék (MTsz.); *páppiroš* (*-át, -à*) Hétfalu (WICHM.); *pappiross* Domokos (NyF. XLII, 14); *pappirass* Torda (NyF. XXXII, 20).

Szh. *ké'ppes* 'bír, képes az ember' ~ K. *képes* | R. *képes* (NySz.) | N. *képes* (MTsz.); *kippes* Domokos (NÉMETH: Nyr. XLII, 14).

Szh. *ké'ppest* ~ K. *képest* | R. *keppest* JókK. 69; *képest* PeerK. 100; Decsi: Adag. 88, 198, Fal: UE. 361; *képpöst* MonIrók III, 164 (NySz.).

Szh. *kazupp* (-ot, -ok, -öl) ~ K. *kazup* | R. *kazupoc* Com: Jan. 109 (NySz.) | N. *kazup* Szatmár m. Nagybánya, Sáros-patak vid., Bereg m. Munkács és Beregrákos vid. (MTsz.). Gondolhatnánk a *kazuppól* alak hatására. Vö. MIKL., Slav. El. 37.

r > rr.

Szh. *hereg* (< *herreg*; mint *ōra* < *orra*, *āra* < *arra* stb.) ~ K. *hörög* | R. *hōrōg* Ist: Volt. 16; *hōrōgōn* Sam: Cser. 97; *heregne* Csanaki: Dögh. 5 (NySz.) | N. *hērrēg* MTsz. címszava; *hereg* Szolnok-Doboka m. (MTsz.).

Szh. *kōrog* (< *korrog*, vö. *hēreg*) ~ K. *korog* | R. *korog* Ben: Rithm. 112; *korrogn* MedLat. 140; *korrogok*: gruo C.; *korrog* Land: ÚjSegíts. I, 554, ACsere: Enc. 290 (NySz.) | N. *korrog* Háromszék m., Vas m. Kemenesalja; *kurrog* Balaton mell. (MTsz.).

Szh. *mōrog* (< *morrog*) ~ K. *morog* | R. *morog* (NySz.) | N. *morrog* Háromszék m. (MTsz.), Csíkszentdomokos (NyF. IX, 24).

s > ss.

Szh. *ess* (-et) 'az s betű neve' ~ K. *es*.

Szh. *bé'kessé'g* ~ K. *békesség* | R. *bekesegre* VirgK. 13; *bekeseghtek* JordK. 382; *bekeseghet* MünchK. 48, DöbrK. 384; *bekeseggel* Helt: Bibl. I, 62; *békesegh* ThewrK. 189; *békeség* MonIrók. III, 109, Fal: Jegyz. 933; *Bekessegnek* MargL. 27; *Bekesegh* JordK. 603; *bikesikbe* Szék: Krón. 23; *bekesegōnk* VitkK. 94 (NySz.) | N. *bēkēsšēg* é. cs.; *bēkēsšēg* Hétfalu (WICHM.). L. *dicsőüssé'g*.

Sz. *bő'ülcessé'g* ~ K. *bölcsesség* | R. *bewlczesegtewl* JókK. 131; *bölcsesege* VirgK. 149; *bölcseseget* DebrK. 7; *bölcsesség* Kár: Bibl. I, 639, Fél: Tan. 285, Com: Jan. 180, PPBl. (philosophia); *bölcsesseeghel* JordK. 77 (NySz.). L. *dicsőüssé'g*.

Sz. *dicsőüssé'g* ~ K. *dicsőség* | R. *dicsőség* (NySz.).

A *bé'kessé'g*, *bő'ülcessé'g* és *dicsőüssé'g* szókban az s ikerítődése alkalmasint az *édesség*, *erősség*, *kegyesség* s más nagyszámú, hasonló képzésű szó ss-ének hatása alatt történt.

Sz. *kissebb* (de: *kis erdő*) ~ K. *kisebb* | R. *Kisseb* 'minor', *Leg kisseb* 'minimus' C. 759 (MELICH); *kevsseb* JókaiK. 73; *küssebik* Decsi: Adag. 94; *Leg kisseb* Kár: Bibl. I, 531; *kissebb* Com: Vest. 96; *kissebbedik* Pázm: Préd. a3; *kissebeicz* KBártfa. 1583. Av2; *Leg kissebben* KBécs. 1651. 23 (NySz.) | N. *kissebb-ségödre* Somogy m. Nemesdéd (MTsz.); *küššēb* (-bbek), *küššēbbit* é. cs.; *küššēbbet'ške* Hétfalu (WICHM.).

Sz. *pappiross* (-at, -ak, -a) ~ K. *papiros* | R. *papirosat* VirgK. 19; *papirossit* Szentm: Kalm. 76 (NySz.) | N. *pappiross*

Domokos (NÉMETH: Nyr. XLII, 14); *pappiras* Tárkány (SZENDREI: Nyr. XLIII, 164); *pappiros* Bakonyalja (HORVÁTH: NyF. XXXIV, 16); *pappirass* Torda (VISKI: NyF. XXXII, 20).

Szh. *friss* (-et, -enn, -ek, -ebb) ~ K. *friss* | R. 1470: Benedicto *Fyrys* (Oklsz.); *fris asszonynépec* Mel: Herb. 148; *Fris étek* MA.; *frisen* PPBL.; *friss öltözetire*, *friss lakasara* Born: Préd. 18; *friss szekereken* MA: Scult. 8 (NySz.) | N. *fris* Sopron m. Horpács, Veszprém m. Csékút, Hajdúhadház, Háromszék m., Csik m.; *friss* Göcsej, Resznek, Palócság, Nyitra m. Negyed, Debrecen stb. (MTsz.); *friss* Háromszék (VASS: NyK. III, 5).

Szh. *juss* (-ot v. *just*, -a. -öl) ~ K. *juss* | R. *jussath* Ver: Verb.¹ 107; *jussát* Gér: KárCs. IV. 513; *jussok* Thaly: Adal. II, 40 (NySz.) | N. *juss* Háromszék (VASS: NyK. III, 5). A nyúlás keletkezhetett a *jussa* személyragos alak hatása alatt.

Szh. *ossant* ~ K. *oson* | R. *osont* (NySz.).

sz > ssz.

Szh. *eg'essz* (-enn, -et) ~ K. *egész* | R. *Egheez egyház* JordK. 721; *ejezen* KazK. 69; *egezécneec* MünchK. 29; *egezzen* DebrK. 44, MargL. 59, DomK. 330; *egésszen* Illy: Préd. I, Előb. 3 (NySz.) | N. *egéssz* Heves m. (BERZE NAGY: NyF. XVI, 11); *egésszet* Nagykanizsa (SZABÓ: NyF. XLVIII, 14—5); *egéssz* Zilah vid. (LÁSZLÓ: Nyr. XXVII, 495; *eg'ēš* (-ššet, -ššek) é. cs.; *eg'ēš* (-et) Hétfalu (WICHM.); *eg'isszet* Pápa vid. (BEKE: NyF. XVII, 11); *eg'essz* Beregszász (TÖRÖS 15); *egésszen* Nagybacon (KONSZA: NyF. LXXXV, 13).

Szh. *lessz* (de: *teszen*, *viszen* stb.) (*leszek*, *leszél*) ~ K. *lesz* | R. *leszen*, *lészen* (NySz.); a *lesz* alak a XVI. századtól kezdve lép fel és terjed (SIMONYI: Nyr. XLVII, 98—9; MNy. XIV, 55); *lesz* 'er wird' MÁRTON 1807. *lenni* alatt; *lesz*, *itt lesz*, *jelen lesz*, *meg lesz* KRESZNERICS | N. *lëssz* Zilah vid. (LÁSZLÓ: Nyr. XXVII, 495).

Sz. *rossz* (-at, -ak, -a, -ull) ~ K. *rossz* | R. *rosz* C. 314, 594 stb (MELICH); *roz az szaua* Decsi: Adag. 156; *roszas* Born: Ének. 90; *rozás* Born: Ján. 3, Vás: CanCat. 542; *roszúl* Bercs. Lev. 459; *rozzas* ÉrsK. 120; *roszszas* MA: SB. 152; *roszszabb* Tof: Zsolt. 24; *roszszul* Com: Jan. 188 (NySz.) | N. *rossz* Baranya m. Patacs vid., Zemplén m. Deregyő, Csík-szentmárton; *roš* Szlavónia Szentlászló; *Rosszul* Kisküküllő m. (MTsz.); *roš* (-ššot, -ššok) é. cs.; *roš* (*rošák*) Hétfalu (WICHM.).

t > tt.

Szh. *csatt* (-ot, -ok, -öl) ~ K. *csat*, *csatol* | R. *chatthyat* PeerK. 3; *czatok* Mel: Sám. 361; *cziatok* Radv: Csal. II, 103; *csatt* Gér: KárCs. IV, 217; *tsattig* Pázm: Kal. 151; *czattos* Mel: SzJán. 381; *chatol* Mon: Apol. 463; *csatolni*

Liszny: Krón. 151, SzD: MVir. 290 (NySz.) | N. *csatt, csattol* Háromszék m. (MTsz.); *csatt* Torda (Viski: NyF. XXXII, 20); *šátál, šátálq̄s* é. cs. (WICHM.).

Szh. *latt (-ot)* ~ K. *lat* | R. *lotot* Helt: Mes. 431; *lót* Monfrók VIII, 223; *Egy lat okosság* Fal: UE. 413 (NySz.); *lott* C. 1132 (MELICH); *lot, lotos* uo. 974 | N. *lót* Háromszék m. (MTsz.); *l^uót* Hétfalu (WICHM.).

Szh. *láttat (láttattya)* ~ K. *látat* | R. *latatra* BécsiK. 113; *latatot* MünchK. 167; *latattya* ÉrsK. 501; *láttattjára* Misk: VKert 440; *lattattya* Frank: HasznK. 10; *láttatja* Beres: Lev. 83 (NySz.) | N. *látat* Székelyf.; *láttattya* Debrecen; *Láttattya* Nógrád m. Terbeléd (MTsz.).

Adorján (Ugocsa), Mezőgecse (Bereg) *mett (-ek, -el, -eni)* ~ K. *metsz* | R. *metés, metetlen, mető* (NySz.) | N. *metetkor* Dráva mell., Eszék vid. (MTsz.).

z > zz.

Szh. *közzé, közzüll* ~ K. *közé, közül* | R. *közé* MA: Scult. 124, Monfrók XV, 216, Fal: NE. 23; *kezze* JordK. 382; *kwzze* VirgK. 142; *közze* Mon: Apol. 361; *közétec* Kár: Bibl. I, 114; *kezw* KeszthK. 33; *közül* Born: Ének. 144, ACsere: Enc. 219; *kezzel* DomK. 2; *közöl* Sylv: UT. II, 133; *közül* Helt: Krón. 118, OrvK. 90, Pázm: Préd. 86; *közülüne* Kár: Bibl. I, 636 (NySz.) | N. *közi* Göcsej, Udvarhely és Háromszék m. (MTsz.); *közq̄, közül* é. cs. (WICHM.); *közül* Zilah vid. (LÁSZLÓ: Nyr. XXVII, 495); *közzé* Domokos (NÉMETH: Nyr. XLII, 14).

Tiszahát *közzél* ~ K. *közel* | R. *kewzel* JókK. 107; *kezel* KeszthK. 78; *közél* Hall: Paizs 469, Vás: CanCat. 680; *közze* MA: Scult. 16, 775, KDebrecen 1619. C 5., Com: Jan. 164; *közzeget* Diósz: Tal. 127; *kúzel* Ily: Préd. I, 578; *kúzzel* Mel: SzJán. 456 (NySz.) | N. *közél* Székelyf., Udvarhely m. Keresztúr vid., Háromszék m. orbai járás (MTsz.); *köziél* é. cs.; *közq̄l* Hétfalu (WICHM.).

Szh. Pustadáróc *közsepibe* ~ K. *közepében* | R. *közepit* Helt: Bibl. III, 9; *közepében* Fal: UE. 440 (NySz.) | N. *közep* Székelyf. (MTsz.); *középen* Felsőőrvidék (VARGA: NyF. IX, 8).

II. Mássalhangzónyúlás suffixum-helyzetben.

Ha suffixum-helyzetben áll elő ikerítődés, akkor ez nagyobb jelentőségű hangváltozás előidézője lehet. Az ikerítődés ugyanis e helyzetben nem marad elszigetelődve. szórványosan egy-két szóban, mint a többeli ikerítődés eseteiben, hanem elterjedhet az egész szóalak-típusban.

Mint már említettük, kitűnő tudósnk: MELICH JÁNOS, a magyar történeti nyelvtan egyik megalkotója, rámutatott több

olyan suffixumunkra, köztük a középfok *-bb-*jére, melyek hangzóközi helyzetben ikerítődéssel keletkeztek a nekik megfelelő rövid mássalhangzókból. Az alábbiakban természetesen nem térünk ki az ilyen, ma már általánossá vált jelenségekre (*-bb* középfokjel, *-tt* igenév- és perfectumjel, *-tt* locativus rag, *-ll* mozzanatos képző), hanem a suffixumbeli ikerítődésnek csak olyan jelenségeivel foglalkozunk, melyek még nem váltak egészen általánosakká a nyelvben.

Természetesen ügyelnünk kell itt a nyúlás elterjedésének gondos megállapítására. A ragok közt pl. vannak olyanok, melyek a személyragos alakokban ikerítődnek, de egyéb esetben nem, pl. a Szamosháton személyragosan *nállam, véllem*, de máskor nincs nyúlás: *az asztálnál ül, a feleségivel együtt*. Viszont pl. a *-tól, -től, -ról, -ről -l* je a Szamosháton minden hangzóközi helyzetben ikerítődik: *tüllem, rullam, a háasztull idájig, a fárull eset le*. Az ikerítődött *-s* melléknévképző a moldvai északi-csángó nyelvjárásban minden hangzóközi, minden tökéletes szóvégi helyzetben, tehát a ragtalan alakban is \bar{s} : *hātāš* (*-ššāt, -ššák*), *heš* (*-ššet, -ššek*); így van a Szamosháton is, pl. *vizess, vizessenn, vizesset, vizessék, vizess a szalma*. De már a Dunántúlon másképp van. Ott a följegyzések egyhangú vallomása szerint csak a ragos alak hangzóközi helyzete jár nyúlással: *sárossaⁿ, vizesseⁿ* (NyF. XXXIV, 16), *delivöröset* (84), *árussak* (83), de a ragtalan alakban az *s* mindig, tehát hangzóközi helyzetben is rövid: *borvirágos, borvirágos vör, delivörös, csatakos, csodálatos, csoportos, cafatos* (84), *erős, erös* a *füöd, erös üdűö* (85), *árus* ~ *árussak* (83), *heves* ~ *heves ez a kemence* (86). Kár, hogy a nyelvjárástanulmányozók ide vonatkozó megállapításai szüksézávak s nem elég szabatosak. Egyik tétel pl. így hangzik: „A folytonos hangok magánhangzók előtt mindig hosszúak: *kemínnyen, pirossat, egísszet, boszussak*.” (NyF. XVII, 11.) Csakhogy e megállapításból nem derül ki határozottan, hogy vajjon e mássalhangzók ragtalan alakban is hosszúak-e magánhangzók előtt; tehát: *boszuss embër, vagy boszus embër?* CSEFKÓ szerint az adai nyelvjárásban „az *s* és *sz* végű melléknévek végső hangja egyes ragozott esetekben hosszan hangzik, így: *erössebb, szélessen, magossat*” (Nyr. XXVII, 406). Ha megállapítása helyes, azt következtetem belőle, hogy: tehát a ragtalan alakban rövid: *erös, széles, magos*.

A Szamosháton suffixum-helyzetben a következő mássalhangzók ikerítődését, illetőleg nyúlását találtam: *sz, s, n, l*.

Az ide tartozó jelenségeket két csoportban tárgyalom: **A)** Ikerítődés ragokban. **B)** Ikerítődés képzőkben vagy képzőhelyzetekben.

A) -sz > -ssz személyrag.

A Szamosháton a második személy -sz ragja, ha magánhangzó után áll, hangzóközi vagy tökéletes szóvégi helyzetben megnyúlik. Pl. *itt állassz, nem állassz oda; kellessz, mondassz, szóljassz, bomlassz, romlassz, gyengéllessz, botlassz, kotlassz*. De minden más esetben természetesen rövid: *nem állasz fel, kellessz nekem; ülsz, járj, vársz, vasálsz, pihész, hajúlsz, aszálsz, kaszálsz* stb.

A régi nyelvben szintén megtaláljuk e személyrag nyúlását: „*elendessze: an sis usurus*“ Forró : Curt. 339; *jövendessz* Révai (BÁNÓCZI, Révai 168); *beszéllessz* Dug : Szerecs. 162; *mondassz* Kaz : Lev. II, 120; *jelentessz* Földi uo.; *siklassz* Kölcsey : Ilias; *szólassz, mondassz* SzD. (TMNy. 598).

Népnyelvi példák: *állás, hius, örzes, riuš, rőš, romloš* é. cs. (WICHM. 185—6); *nyűössz, fűössz* Bakonyalja (NyF. XXXIV, 24); *rontassz, hintessz, apasztassz* Torda (NyF. XXXII, 28); *bomlassz, romlassz* Zilah vid. (Nyr. XXVII, 546); *jáccassz* Debrecen (NyF. XXVI, 13); de: *hajlassz, firdesz, omlasz, romlassz, sokallasz, javallasz* palóc nyj. (Nyr. XXI, 462).

E nyúlást HORGER is magánhangzóközi nyúlásnak magyarázza, mégpedig olyan megnyilatkozásokban, „melyekben magánhangzóval kezdődő szó következett az sz után“ (MNyj. 146; IgeragTört. 23).

-n > -nn superessivusi, mód- és állapotatórózó rag.

A Szamosháton az -n superessivusi, mód- és állapotatórózó rag hangzóközi helyzetben megnyúlik, és tökéletes szóvégi helyzetben is hosszú marad: *asztalonn, az asztalonn a laska, nincs az asztalonn* (de: *az asztalon táncol*). Eredetére nézve I. SZINYEI, NyH.⁷ 129 és SUS. Aik. XXIII, 8 : 4. Az nn nyúlás alkalmasint a *benn, fenn*-féle határozószók hatására indult meg. Példák: *alacsonyonn, azután, bajosonn, bizonyosonn, büvönn, fánn, hidonn, gerendánn, bőrsosonn, bűtösönn, busann, Bikkenn, füvonn, házonn, havann, homájosonn, hosszasonn, kövonn, egenn, é'desenn, egé'sszenn, egyenesenn, lassann, jobbann, föjtomosonn, könnyenn, lovann, ötönn, ré'genn, sárosonn, seggenn, sirálmasonn, sokann* (= viele), *sokonn* (helyh.), *sürvönn, szükönn, titkonn, vastagonn, hóyttonn* (= holtan), *gyávánn* stb. De megőrződött a rövid -n a fosztóképzős -n végű módhatározókban: *fűsületlen* (jár), (elment) *ebé'deletlen*, (ki ne menj) *mosdatlan*, (örült neki) *kegyetlen, hasztalan, szüntelen, hírtelen, kelleetlen* (eszik) stb., továbbá: *ujjonnan, osztán, igen, ugyan, külön*.

A hosszú -nn ragot sokszor megtaláljuk nyelvmélekeinkben is: *labannes* 'lábán is', *szűlöttenn* NádK. 51; *oldalannes* GuaryK.; *fűönn* Sylv : Corp. 13; *ün kiyn* Sylv : UT. I, 281, *napōn* 132, *az isteneñ* II, 122, Gramm. 25, *mezōn* 32; *ackoronnis*

Kár: Bibl. I, 432; *Cassánnis* Czegl: Japh. 40; *kettenn* Sylv: UT. I, 80; *ezerennis* Kár: Bibl. I, 677 (TMNy. 656—8). BARÓTI SZABÓ DÁVID a prozodiában az *-n* ragot hosszúnak veszi: *kegyesenn*, *partonn* (NÉGYESY, A mértékes magyar verselés tört. 100). A debreceni Fűvészkönyv írói hosszan írták az *-n* ragot. FAZEKAS MIHÁLY így kezdi Ludas Matyját: „Hajdann egy falubann, a' Nyírenn-é, vagy az Erdő-Hátonn...” Ez időtájt sok más író is így ír.

A népnyelv legnagyobbbésztt hosszan ejti az *-n* ragot: *szipenn*, *házann* Lozsád (Nyr. XXII, 406); *kényyenn*, *gyakallatann* Bihar m. Tárkány (Nyr. XLIII, 164); *nagyonn*, *magosonn*, *bajosonn* Beregszász (TÖRÖS 15); *Aradonn*, *Bányánn*, *dilutánn* Koltó (SZABÓ 11); *utánna*, *kiszenn*, *nagyonn* Hajdúság (NyF. LVI, 12); *utánnam* Zilah vid. (Nyr. XXVII, 495); a palócságban „lehet mondani, hogy az *-n* rag kivétel nélkül nyújtott alakban jön elő: *házonn*, *kertënn*, *nyáronn*, *téleonn*, *szépenn*, *csúnyánn*, *ökrönn*“ (BARTHA: Nyr. XXI, 360); *azonn*, *ezënn*, *egésszenn*, *utánna* Mátyusföld (ZOLNAI: Nyr. XIX, 567); *falunn*, *öszönn*, *égënn* Heves m. (NyF. XVI, 11); *szívesenn*, *nagyonn* Debrecen (NyF. XXVI, 8); hasonlókép Cegléden, Kisújszálláson (TMNy. 657); *azonn* az *utonn*, de: *huzamossan*, *hamarossan*, *szívessen* stb. Balatonfelvidék (ÉDES JENŐ: NyF. XL, 19); *kevüennn*, *házonn*, *rítënn*, *fánn* stb. Bakonyalja (HORVÁTH: NyF. XXXIV, 16); *falunn*, *helinn*, *piaconn* stb. Vác (NyF. X, 17). Az *-n* rag rövid Erdély nagyobb részében. Az erdélyi adatok szerint: *szüvessön*, *erössen* Szakadát (MNY. VI, 307); *erössen*, *magossan*, *pirossan*, *egésszen* Nagybacon (NyF. LXXV, 13); *erössen*, *városon*, *magoson*, *ügyesen* Háromszék (MNyszet VI, 220); *egésszen*, *kevesen* vagy *kevessen*, *pirossan* vagy *pirossan* uo. (NyK. III, 5); *magosson*, *laposson*, *hegyessen*, *pirossan* Magyardecse (SÓFALVY 19); *vízessen*, *veressen*, *kopasszan*, *ippen* Domokos (Nyr. XLII, 14). De viszont: *fánn* Csík m. (Nyr. VIII, 182); *fenekinn* Gyergyó (Nyr. X, 45); *készönn* Erdővidék (Nyr. XXI, 328); a *házonn* is, *azonn* ám Csíkszentdomokos (NyF. IX, 24); az északi-csángóban a superessivusi *-n* rövid (WICHM. 178), de egyébkor hosszú: *hōltān*, *hēuēn*, *kēsēn*, *kōuōsōn* stb.

-l > -ll ablativusi és más l végű ragokban.

Szh. *előüll* (-em, -ed, -e, -ünk, -etek, -ök honnan?), *előüll* (hol? pl. *előüll ül*) ~ K. *elől*, *elül* | R. nyúlás nélkül: *elől*, *elől ülő*, *előle* (NySz.) | N. a legtöbb nyelvjárásban nyúlással: *előlle* Háromszék (NyK. III, 4); *előllem* Zilah vid. (Nyr. XXVII, 495), Magyardecse (SÓFALVY 19); *elő̄l*, *elő̄llem* é. cs., *elő̄l* Hétfalu (WICHM.); *elülled* Mohács (Nyr. XXVII, 69); de Vácon az l „személyragozott” ragokban és névutókban mindig rövid: *tülem*, *felüled*, *belüle*“ (NAGY: NyF. X, 17).

Szh. *alóüül* (-am, -ad, -a, -üjk, -atok, -ok honnan?), *alóüül* (hol? pl. *alóüül a te ruhád van*) ~ K. *alól*, *alul* | K. nyúlás nélkül: *alól* (NySz.) | N. *âlöl*, *âlöll* ü! é. cs., *âlöl* Hétfalu (WICHM.); *alólla* Háromszék (NyK. III, 4); *alóllam* Zilah vid. (Nyr. XXVII, 495); Vácon rövid *l*-lel (NyF. X, 17).

Szh. *mellőüül* (-em, -ed, -e, -üjk, -etek, -ök) ~ K. *mellől* | R. nyúlás nélkül: *mellül*, *mellől*, *mellőle* (NySz.) | N. *mèllül* (-llem stb.) é. cs. (WICHM.); Vácon rövid *l*-lel (NyF. X, 17).

Szh. *belőüül* (-em, -em, -ed, -e, -üjk, -etek, -ök honnan?), *belőüül* (hol? pl. *belőüül ázik*) ~ K. *belől*, *belül* | R. nyúlás nélkül: *belél*, *belől*, *belül*, *belőle* (NySz.) | N. *belöl* (-llem, -lled, -lle, -llüjk, -lletek, -llik) é. cs., *belöllem* stb. Hétfalu (WICHM.); *belőlle* Háromszék (NyK. III, 4); *belüöllem* Halmágy (NyK. XXXI, 383); *belüllem* Magyardéce (SÓFALVY 19); *belőlle* Domokos (Nyr. XLII, 14), Koltó (SZABÓ 11); *belöllem* Zilah vid. (Nyr. XXVII, 495); *belülle* Kecskemét (SZÁNTÓ, Tanulm. I, 57), Szigetköz (SZABÓ: NyF. XXXVIII, 16); *belüllő* Vépvidék (Nyr. XXIX, 177), Göcsej (Nyr. XIII, 310); Vác: rövid *l* (NyF. X, 17).

Szh. *kivüül*, *kivüllöttem* (-ed, -e stb.) ~ K. *kivül* (-em, -ed stb.) | R. *kivél*, *kévül*, *kivöl* stb., de: *kivülette* LevT. II, 123 és *kivüllette* Szathm: Dom. 66; *kivüllötte* Sárp: Noe. 375 (NySz.) | N. *kivel*, *kivél*, *köjjel*, *küjjel* (SZINNYEI, NyH. 7 131); *kühül* é. cs., *küüül*, *kiüül* Hétfalu (WICHM.); *küvülle* Háromszék (NyK. III, 4).

Szh. *felőüül* (-em, -ed, -e, -üjk, -etek, -ök) ~ K. *felől* | nyúlás nélkül: *felél*, *felől*, *fölöl*, *felőle* (NySz.) | N. *felőlle* Háromszék (NyK. III, 4), Beregszász (TÖRÖS 15); *felöllem* Magyardéce (SÓFALVY 19), Domokos (Nyr. XLII, 14), Zilah vid. (Nyr. XXVII, 495); *felülle* Mohács (Nyr. XXVII, 69); *felüllő* Vépvidék (Nyr. XXIX, 177); *felüled* Vác (NyF. X, 17).

Szh. *fejüül* (hol?) ~ K. *fölül* | R. nyúlás nélkül: *felil*, *felül*, *felyöl*, *fölyül* (NySz.) | N. *fëjjé*, *fëjjel* Székelyföld; *fejül* Kolozs m. Szucsák, Kolozsvár; *föjel* Udvarhely m. Keresztúr vid. (MTsz.); *fëllül* é. cs. (WICHM.)

Szh. *körüül*, *kürüül*, *körüllöttem* (-ed, -e stb.) ~ K. *körül*, *körülem*, *körülottem* | R. nyúlás nélkül: *környül*, *köröl*, *körül*, *körülotte* (NySz.) | N. *kürül*, *kürült* Háromszék (MTsz.); *kürülle* Háromszék (NyK. III, 4); *kürül*, *kürüllem* é. cs., *körül* Hétfalu (WICHM.).

Szh. *meggüül* ~ K. *mögül* | R. nyúlás nélkül: *mögül* (NySz.) | N. *mögülle* Háromszék (NyK. III, 4); *hät-megül* é. cs. (WICHM.).

Szh. *közüül* (-üjk, -etek, -ök) ~ K. *közül* | R. nyúlás nélkül (NySz.) | N. *közüül* é. cs. (WICHM.); *közszül* Zilah vid. (Nyr. XXVII, 495).

Szh. *közbüül* 'in der Mitte' (vö. -bull, -büll) ~ K. *közbül* | R. *közböl*, *közbül* (NySz.) | N. *közböl*, *közből* Háromszék (MTsz.).

Szh. *utóull(ér)*, (*előüll*)*utóull* ~ K. *utól* | R. *utól* (NySz.) | N. *itol-ír* Domokos (MTsz.); *utól-ier* é. cs. (WICHM.).

Szh. *tull* 'jenseits; über' ~ K. *túl* | R. *túl* (NySz.) | N. *Túladuna* Bácska, Baja (MTsz.); *tül, dunántúlli* é. cs. (WICHM.).

Szh. *-ull, -üll* hangzóközi és tökéletes szóvégi helyzetben: *magyarull, né'metüll, tóytull, zsidóhull* vagy *zsidóuull, oláhull; hátull, keresztül-kasull; rosszull, ebüll, csufull, rutull, kutyásull; lisztüll, szemüll, örvasságull, szöszüll, kenderüll* ~ K. *-ul, -ül* | R. nyúlás nélkül (NySz.) | *-ül* (od. *-ül?*) é. cs. (WICHM. 180).

Szh. *-bull, -büll* magánhangzón kezdődő szó előtt vagy tökéletes szóvégi helyzetben: *házbull, kərbüll, vassbull, vizbüll, körsőybull* stb. ~ K. *-ból, -böl* | R. nyúlás nélkül (NySz.).

Szh. *-rull, -rüll* (*rullam, -ad, -a, -uňk, -atok, -ok*): *fárull, hegyrüll, lámpárull, szekérüll* stb. (magánhangzón kezdődő szó előtt vagy tökéletes szóvégi helyzetben) ~ K. *-ról, -röl* | R. nyúlás nélkül (NySz.) | N. *rüllam* Szalonta (Nyr. XLII, 217), Magyardéce (SÓFALVY 19); *rülla* Koltó (SZABÓ 11); *rüllam, rüllod, rülla* Jánosfalva (NyF. XXIX, 15); *rullam* Zilah vid. (Nyr. XXVII, 495), Debrecen (KÚNOS, Tanulm. 42); *rulla* Kecskemét (Nyr. IX, 360); *röllam* Torda (NyF. XXXII, 20).

Szh. *-tull, -tüll* (*tüllem, -ed, -e, -üňk, -etek, -ök*): *fátull, asztáltull, tüsztüll, visztüll, erdőütüll* stb. magánhangzós kezdetű szó előtt vagy tökéletes szóvégen ~ K. *-tól, -töl* | R. nyúlás nélkül (NySz.) | N. *tüllem* Domokos (Nyr. XLII, 14), Koltó (SZABÓ 12), Jánosfalva (NyF. XXIX, 15), Debrecen (KÚNOS, Tanulm. 42), Szalonta (Nyr. XLII, 217); *tülem* Vác (NyF. X, 17); *tüllem* Magyardéce (SÓFALVY 19), Beregszász (TÖRÖS 15), Zilah vid. (Nyr. XXVII, 495); *tülle* Kecskemét (Nyr. IX, 369); *töllünk* Lozsád (Nyr. XXII, 406); *tölle* Kalotaszeg Bábonny (SZABÓ T. ATTILA levélbeli értesítése); *töllem* Torda NyF. XXXII, 20); *tüllö* Göcsej (Nyr. XIII, 310).

Szh. *-stull, -stüll*: *apjostull, fijastull, jányastull, annyostull, pujástull, felesé'gestüll, urastull, lovastull, szekeresstüll, tövestüll, fenekestüll* stb. magánhangzón kezdődő szó előtt vagy tökéletes szóvégen ~ K. *-stul, -stül* | R. *-stól, stül, -stul, -stül* stb. (NySz.) | N. *-stöl, -stöl* é. cs. (WICHMANN 181).

Szh. *-vāl, -vël* (*véllem, -ed, -e, -üňk, -etek, -ek* vagy *velem -ed, -e, -üňk, -etek, -ek*): *fávāl, fűvël, vassāl, tüzzël* stb., tehát ikerítődés csak *véllem* stb. személyragos alakban ~ K. *-val, -vel* (*velem, -ed* stb.) | R. ikerítődés csak *é* után, személyragos alakokban: *uelle* Tel.: Evang. I, 135; *velle* Helt.: UT. R1, Mel.: Herb. 6; *velle* Ap.: Vend. 566 (TMNy.) | N. *véllem, velle* Kolozs m. Sztána, Háromszék (MTsz.); *viellēm (-ed, -e, -üňk, -etek, -ik)* é. cs., *velem (-ed, -vëlle* vagy *vëlle)* Hétfalu (WICHM.); *viellēm* Halmágy (NyK. XXXI, 383); *velle* Lozsád (Nyr. XXII, 406); *velle* Alsófehér m. (Nyr. XXV, 347); *véllem* Domokos

(Nyr. XLII, 14), Debrecen, Szalonta (Nyr. XLII, 217), Torda (NyF. XXXII, 20).

Szh. *-nál, -nél* (*-nállam, -ad, -a, -uŋk -atok, -ok*): *tüznél, fánál, embérnél, városnál* stb., tehát ikerítődés csak a személyragos alakban van ~ K. *-nál, -nél* | R. *ennalam* ÉrdyK. 549; *nalammal* JordK. 362; *nálunk* Com : Jan. 29; *nalam* Mel : SzJán. 35; *mindlunknál* MA : Bibl. I, 23; *nálánál* MA : Scult. 834; *nállam* GyöngyK. 45; *nallatoknal* Bal : CsIsk. 34; *Nállamnál* Hall : Paizs. Előb. 7 (NySz.) | N. *nállam* Jánosfalva (NyF. XXIX, 15), Magyardécese (SÓFALVY 19), Debrecen (KÚNOS 42), Mohács (Nyr. XXVII, 69), Torda (NyF. XXXII, 20); *nállad* Szalonta (Nyr. XLII, 216); *nálla* Szentés (N. és Ny. III, 260); *nállám* (*-äd, -ä, -uŋk, -ätäk, -ik*) é. cs., *nällám* (*-äd, -ä* stb.) Hétfalu (WICHM.); *nállunkéknál* Domokos (SZABÓ T. ATTILA értesítése).

Az *ll* nyúlás kétségkívül a személyragos alakokban indult meg.

B)

s > ss.

A Szamosháton a képző-helyzetben levő *s* és általában a szóvégi *s* sok szóban megnyúlt. Ez a jelenség ritkább a főneveknél, leggyakoribb az *s* végű melléneveknél.

Az *s* megnyúlása tekintetében két szóalak figyelembe vétele látszik előttem fontosnak: a harmadik személyű birtokoszemélyragos alak és az egyesszámú tárgy alakja.

Egytagú szavaknál két esetben tapasztaltam a szamosháti nyelvjárásban szóvégi *ss* nyúlást: a *juss* és *friss* szavaknál. A *juss* szó tárgyalásakor megjegyeztem, hogy itt az inetimológikus nyúlás a *jussa* (< *jus-ja* személyragos alak hatása alatt keletkezhetett. Az egytagú *s* végű szavak harmadik személyű birtokoszemélyragos alakjaiban a Szamosháton elég gyakran áll elő pótlónyújtás, pl. *has* : *hasa, hast, hus* : *husa, hust, kés* : *kési, kést, ré* : *ré'si, ré'st, bus* (mn.) : *bust* stb., de *vas* : *vassa* vagy *vasa, vasat, kos* : *kossa, kost, sas* : *sassa, sast, sás* : *sássá, sásat*.

A két vagy többtagú *s* végű szók közül a szamosháti nyelvjárásban kivesszük az *-ás, -és* képzős főneveket. Ezeknek harmadik személyű birtokoszemélyragos alakjában rendszerint nincs pótlónyújtásos *s*, tárgyesetük a csonka tőből képződik, vagyis kötőhangzó nélküli: *vágás* : *vágása, vágást, veté's* : *veté'se, veté'st, fojás* : *fojása, fojást, tóydás* : *tóydása, tóydást, mukkanás* : *-a, -t, főüzés* : *-e, -t* stb. (de kivétel pl. a cselekvés eredményét jelentő *tojás* : *tojássá, tojást*). Ezek közt a főnevek közt nem fordul elő szóvégi inetimológikus *ss* nyúlás.

A többi két- vagy többtagú *s* végű szavak harmadik személyű birtokoszemélyragos alakjai azonban a Szamosháton

mind pótlónyújtásosak: *Krisztus: Krisztussa, Krisztust, körtes: körtesse, körtest, gyilkos: gyilkossa, gyilkost, májjus: májjust, kóydus: kóydussa, kóydust, májjas: májpassa, májjust* stb. Az ide tartozó főnevek közt mindamellet csak egyet találunk inetimológikus nyúlású *ss* végzettel: *pappiross: pappirossat*.

Mivel szóvégi inetimológikus *ss* nyúlás a Szamosháton legfőként a két- vagy többtagú melléknevekben van, fordítsuk figyelmünket erre a szócsoportha.

Sokat tűnődtem rajta, mi lehet az oka annak, s általában mi különbség van abban, hogy a szamosháti nyelvjárásban az *s* végű melléknevek e két típusra oszlanak: α) *büdöss, -enn, -ek, piross, -ann, -ak, vízess, -enn, -ek* stb. és β) *é'des, -enn, -ek, okos, -onn, -ok, pereces, -ek* stb.

Az *s* végű mellékneveknek ez a következtelen viselkedése másoknak is feltűnt. Némelyek ezt a következtelenséget a beszélők egyéni tetszésétől teszik függővé. BARTHA JÓZSEF a palóc nyelvjárásban e jelenségről szólva fölsorol néhány *ss* végű melléknevet s azután hozzáteszi: „Ezeket kívül még több melléknév fordul elő nyújtott *ss*-sel, de ezek nem általánosak, képzés és ragozás közben gyakran megrövidítik az *ss*-et és nagyon az egyéni tetszéstől függenek“ (Nyr. XXI, 360). BERZE NAGY JÁNOS ezt a megállapítást más hangok nyúlására is átviszi, s azt mondja a hevesmegyei nyelvjárásról, hogy abban „a hangok időmértéke sokszor a beszélő kénye-kedvétől függ“ (NyF. XVI, 10). Általában különösen az *s* végű melléknevek körül nagy a zavar és összevisszaság. Nyelvjárastanulmányaink szűkszavú, sokszor ellenmondó megfigyeléseink, nem szabatos megállapításain igen nehéz eligazodni. Egyik ilyen megállapítás szerint pl. Zilah vidékén minden *s* végű melléknévben megnyúlik az *s*, „és ezek ragozás közben is megőrzik a hosszúságot“ (Nyr. XXVII, 495). (Tehát pl. *okoss, okosst, okosznak, okossan, okossak* stb.? Ez így aligha helyes!)

Az *s* végű melléknevek alaktanának látszólagos következtelensége természetesen nem az egyéni tetszés következménye. A megnyúlt *ss* végű és a rövid *s* végű melléknevek közt — legalább is a Szamosháton — igen világos ragozásbeli különbségek vannak. Egyik ilyen különbségre már a régi jó LŐRINCZ KÁROLY felhívta a figyelmet a háromszéki nyelvjárásról 1861-ben megjelent tanulmányában. „Az *-s* képzőű melléknevek — úgy mond — többire ezt az *s*-et kettőzik az oly hajlítás- és képzőragok előtt, melyekben *a* és *e* (*ä*) segédhang vagy, például: *magoss-abb, piross-at, erőss-en, veress-es*, de: *városon, magoson, pirosok, ügyesén, vizesék*, mikor t. i. *o* a segédhangzó vagy *é*“ (MNyszet VI, 220).

A szamosháti nyelvjárás *s* és *ss* végű mellékneveit átvizsgálva és összehasonlítva, a következő eredményre jutottam:

1. A harmadik személyű birtokoszemélyragos alak mindkét típusban hosszú *ss*-sel van, mely nézetem szerint $s + j > ss$ pótlónyújtással keletkezett *ss*. α) A *vizess* típusban: *pirossa, büdösse, erőssse, lapossa, magossa, hegyesse*. β) Az *okos* típusban: *é'desse, aprósssa, asztalossa, bé'resse, okossa, bolondossa* stb.

2. A döntő különbség a két típus között az egyesszámú tárgy esetben van. α) Az *ss* végű melléknevek a tárgy esetet a teljes tőből képezik: *pirossat, magossat, lapossat, hamissat, szorossat, hegyesset, veresset, büdösset, erőssset* stb. β) Viszont az *s* végű melléknevek (és a belőlük lett főnevek) a csonka tőből képezik a tárgy esetet: *ablakost, akaratost, apróust, álmost, asztalost, bé'rest, bé'szédest, betyárost, bizonyost, bodrost, bőitost, é'dest, ecetest, hirest, derest, egyenest, huszast, hűsé'gest* stb. (A köznyelvre nézve l. TMNy. 275.)

3. A másik fontos különbség a két típus között az, amit már LŐRINCZ KÁROLY megállapított. α) Az *ss* végű melléknevek tővéghangzója nyiltabb, vagyis *a*, illetőleg *e*: *piross, -at, -ann, -ak, -as; magoss, -at, -ann, -ak; laposs, -at, -ann, -ak; szoross, -at, -ann, -ak; hegyess, -et, -enn, -ek; hamiss, -at, -ann, -ak; erőüss -et, -enn, -ek; büdöss, -et, -ek* stb. β) Ezzel szemben az *s* végű melléknevek rövid tővéghangzója (kötőhangzója) zártabb, vagyis *o, e* (mivel a Szamosháton nincsen *ë* foném) és *ö*. Pl.: *ablakos, -ok; akaratos, -ok; apróus, -ok; álmos, -onn, -ok; asztalos, -ok; bé'res, -ek; beszé'des, -ek; betyáros, -ok, -onn; bizonyos, -onn, -ok; bodros, -onn, -ok; bőitos, -ok; bálhás, -ok; bolondos, -ok; bőytos, -ok; szükös, -önn, -ök; bütös, -önn* stb. (A középfokk -*bb*-je előtt mindkét típus tővéghangzója nyílt: *magossabb, pirossabb ~ álmosabb, divatosabb, szükösebb*).

Sajnos, nyelvjárástanulmányaink vallomása e téren annyira hézagos, hogy e miatt átfogóbb, általánosabb érvényű szabályt alkotni bajos volna. Azonban, ami keveset mégis elárulnak, fenti megállapításom helyességét bizonyítják.

WICHMANN kivételesen gazdag és megbízható északi-csángó gyűjtéséből megállapítható, hogy: 1. az északi-csángóban a melléknevek *s*, illetőleg *ş* végződése legtöbb esetben megnyúlt; 2. minden *ş* és *ş̄* végű melléknév harmadik személyű birtokoszemélyragos alakja hosszú *şş*-el van; 3. a megnyúlt *ş̄* (-*şş̄*) végű melléknevek a tárgy esetüket mindig a teljes tőből képezik: *buzāş̄ : buzāşş̄at, dőfōş̄ : dőfōşş̄et, ieleş̄ : ieleşş̄et, ş̄erīeş̄ : ş̄erīeşş̄et, -ek, ötōş̄ : ötōşş̄öt, moñoş̄ : moñoşş̄ot, -ok, eş̄eş̄ : eş̄eşş̄et, -enn, -ek* (a *moñoşş̄ot, -ok* és *ötōş̄ : ötōşş̄öt a > o*, illetőleg *ε > ö* változására vonatkozó északi-csángó hangtörvényt l. Nyr. XXXVII, 199, illetőleg WICHMANN kéziratban maradt hangtani jegyzetei közt az *ε > ö* változásra vonatkozó északi-csángó szabályt); 4. de már a csonka tőből képezik a tárgy esetet az északi-csángóban is a kevés számú rövid *ş* végű szavak: *εgreş̄*:

ęgręst, pęstęq : pęstęqst, kęwęq : kęwęqst, ředeleř : ředeleřst, ārař : ārařst, vęręř : vęręřst.

Megállapításunkkal egybehangzik a nyugati, dunántúli és velük összefüggő nagy területen élő *ss*-ezés, mely — úgy lát-szik — az *s* végű melléknevek ragos alakjaiban hangzók közt általános: *hat évessek, haragossan, hellessek, időssebb, két hetissek, kedvessebb, mírgessen, okossan, szélessebb, szükségesebb, őszvessen* Szigetköz (NyF. XXXVIII, 16); *roⁿgyossann, řótosann, sárossan, vizesseⁿ* Bakonyalja (NyF. XXXIV, 16); *huzamossan, hamarossan, szivessen, keservessen* Balatonfelvidék (NyF. XL, 19); *két hetissek, eszēssen, okossan, üdőssebb, hamarossan, különösebb* Vépvidék (Nyr. XXIX, 177); *magyaros-sat, ződesses* Vác (NyF. X, 17); *élessebb, tudóssabb, dērēkas-san, elmēssen* Dunántúl (MNyszet V, 95); *pompássan, ēgyenēssen* Zalavidék (NyF. IX, 8); *magyarossan, rōndōssen* Felsőőrvidék (NyF. IX, 8); *pirossat, boszussak* Pápa vidéke (NyF. XVII, 11); *ēgyenesset, örōmōssen, rōvidessen* Mátyusföld (Nyr. XIX, 568); *korcsmárossat, řogassat* Nyitravicsápi (Nyr. XXXIV, 43) stb. SZEMKŐ ALADÁR az abaújmezei füzéri járás özö falvai-ról szólva azt mondja, hogy ott „a mássalhangzók hosszú ejtése ritkább“ (NyF. XIII, 36), később pedig azt, hogy „a tárgyrag előtt gyakran hiányzik a kötőhangzó“, pl. *magost, pirost* (41. l.). Jó volna tudni, hogy tehát e két szó alany-eseite nyúlás nélküli: *magos, piros-e*, módhatározója: *magoson, piros-on-e*, hogy aztán e jelenségek közt összefüggést keres-hessünk.

Abból a körülményből, hogy akár az *ss*, akár az *s* végű melléknevek harmadik személyű birtokoszemélyragos alakja egyaránt (pótlónyújtásos) hosszú *ss*-el van (*pirossa, szorossa* ~ *ēdesse, asztalessa*), de az *ss* nyúlás csak azokban a sza-vakban terjedt el, amelyeknek tárgyese a teljes tőből képződik (*magos-sat, pirossat, szorossat*, de *ēdest, asztalest*), azt következtetem, hogy az inetimológikus *ss* nyúlás a harmadik személyű birtokoszemélyragos alak hatása alatt a tárgyese-től indult ki.

Az *ss* nyúlás eredetével kiváló történeti nyelvbúvárunk: LOSONCZI ZOLTÁN is foglalkozott (MNy. XIV, 269). Szerinte a *kegyesség, erősség*-féle származékok hatása alatt *kegyessen, erőssen*-féle változatok keletkeztek, melyek aztán mind jobban elterjedtek. Nézetem szerint ez helyes kiindulás volna a *ből-csesség, békesség*-féle nyúlások megmagyarázására. De már nehe-zen tudnám vele megfelejteni a szamosháti *jukass, hegyess, vi-zess* alakokat, hiszen a Szamosháton nincs is ezeknek meg-felelő *-ság, -ség* képzős származék. Viszont méltán kérdezhet-nők mi szamoshátiak, hogy akkor miért nincs nálunk *okoss, tágass, széless*, holott *okosság, tágasság, szélesség* van. Néze-tem szerint természetesebb a harmadik személyű birtokos-zemélyragos alak hatására gondolni.

Most történeti keretbe állítva felsorolom a szamosháti nyelvjárás megnyúlt ss végű mellékneveit.

Szh. *büdüss* (-et, -ek, -ebb, -it, -ödik) ~ K. *büdös* | R. 1417: *Bydeser* (OklSz.); *büdüšóc* BécsiK. 112; *büdüšitő* Pázm: Préd. 817; *büdüšödni* PP. (NySz.) | N. *mëgbüdüššödik* Udvarhely m. (MTsz.); *büdeš* (-šsek), de *büdešedik*, *büdešit* é. cs.; *büdüš* Hétfalu (WICHM.); *büdüš* és *büdüšš* Háromszék (MNyszet VI, 220); *büdešš* Domokos (Nyr. XLII, 14); Zilah vid. (Nyr. XXVII, 495). Torda (NyF. XXXII, 20).

Szh. *erőűss* (-et, -enn, -ek; -ebb, -ödik, -it) ~ K. *erős* | R. *erős* (NySz.) | N. *erőšš-en* Háromszék (MNyszet VI, 220); *erőšš*, *erőššebb*, de *erőššedik*, *erőššit*, *erőššül* é. cs. (WICHM.); *erőšš-en* Szakadát (MNy. VI, 379), Nagybacon (NyF. LXXV, 13); *erőšš* Domokos (Nyr. XLII, 14), Koltó (SZABÓ 11), Jánosfalva (NyF. XXIX, 15). Debrecen (NyF. XXVI, 8), Hajdúság (NyF. LVI, 12), Zilah vid. (Nyr. XXVI, 495), Torda (NyF. XXXII, 20); *erőššebb* Ada (Nyr. XXVII, 406); *erős* Bakonyalja (NyF. XXXIV, 16).

Szh. *hamiss* (-at, -ann, -ak, -abb) ~ K. *hamis* | R. *homus* HB.; *hamissacra* MünchK. 22; *hamyssakra* JordK. 368; *hamosan* DebrK. 138; *Hamissan* Decsi: Adag. 118, Pázm: Préd. 262, Com: Jan. 187; *hamys istenek* ÉrdyK. 602; *hamossoyth* KeszthK. 344 (NySz.) | N. *hamiss* Háromszék (NyK. III, 5, MNyszet VI, 220), Torda (NyF. XXXII, 20); *hamissan* Zalavidek (NyF. IX, 39); *hãmiš* é. cs.; *hãmiš* Hétfalu (WICHM.).

Szh. *hegyess* (-et, -ek, -enn, -ebb) ~ K. *hegyes* | R. *hegyős orook* SándK. 38; *hegyes a leuele* Mel: Herb. 90; *hegyes orru* MNyil: Irt. 344; *hegyessre* JordK. 519; *hegyessék* Com: Jan. 123; *hegyessen* uo. 148 (NySz.) | N. *hëgyëssen* Székelyf.; *hëgyësen* Csallóköz, Szeged, Fehér m. (MTsz.); *hegyessen* Magyardecse (SÓFALVY 19), palóc (Nyr. XXI, 360); *hegyess* Zilah vid. (Nyr. XXVII, 495); *hëd'jëš* (-ššet, -šsek) é. cs. (WICHM.).

Szh. *jukass* (-at, -ak, -onn, -abb) ~ K. *lyukas* | R. *likas az gyökere* Mel: Herb. 157; *Lyukassoc* Helt: Mes. 328 b. (NySz.) | N. *lyukass* palóc (Nyr. XXI, 360); *jukass* Torda (NyF. XXXII, 20).

Szh. *laposs* (-at, -ak, -ann, -abb) ~ K. *lapos* | R. *lapos* Pesti: Fab. 1; *lapos orr* Com: Jan. 47; *lapossan* TörtT.² I, 579 | N. *lapis* Dunántúl, Szeged stb.; *lapos* Fehér m., Pozsony (MTsz.); *laposson* Magyardecse (SÓFALVY 19); *löpiss* Jánosfalva (NyF. XXIX, 15); *laposs* palóc (Nyr. XXI, 360). Zilah vid. (Nyr. XXVII, 495); *lapass* Torda (NyF. XXXII, 20); *lãpãš* (-ššák) é. cs.; *lãpãš* Hétfalu (WICHM.); *lapóšš* Debrecen (NyF. XXVI, 8; itt az ó érthetetlen rövid o helyett).

Szh. *magass*, *magoss* (-at, -ak, -ann, -abb) ~ K. *magos* | R. 1095: *mogos*; 1245: *Mogus*; 1424: *Mezewmagasoldala* (OklSz.); *Magas oryasoc* BécsiK. 45; *magossan* Komj: SzPál. 320; *ma-*

gasson Mel: Herb. 113; *magassabb* JordK. 395 | N. *magoss-abb* Háromszék (MNyszet VI, 220); *magossan* Nagybacon (NyF. LXXV, 13); *magosson* Magyardecse (SÓFALVY 19); *magoson* Beregszász (TÖRÖS 15); *magoss* Koltó (SZABÓ 11); *mogass* (NyF. XXIX, 15); *magoss*, -ann palóc (Nyr. XXI, 360); *magóss* Debrecen (NyF. XXVI, 8; itt az *ó* kétségkívül hiba o helyett); *magoss* Zilah vid. (Nyr. XXVII. 495); *magosson* Szigetköz (NyF. XXXVIII, 16); *magass* Torda (NyF. XXXII, 20); *magosstat* Ada (Nyr. XXVII, 406); *magosabb* Göcsej (Nyr. XIII, 310); *mogoš* (-ššok, -ššon) é. cs.; *mágoš* (-ák) Hétfalu (WICHM.); *magost* Abaúj m. füzéri járás (NyF. XIII, 36).

Szh. *piross* (-at, -ak, -ann, -abb, -it, -odik) ~ K. *piros* | R. *pyros orcaia* TelK. 7; *pirosan* Radv: Szak. 188; *pyrosoduan* CornK. 248; *pyross az egh* JordK. 404; *pirossító* Bal: CsIsk. 114; *pirossítóval* GKat: Válts. I, 923 | N. *pirossat* Háromszék (MNyszet VI, 220); *pirossan*, -ak Nagybacon (NyF. LXXV, 13); *pirost* Beregszász (TÖRÖS 15), Abaúj m. füzéri járás (NyF. XIII, 36); *pirass* Jánosfalva (NyF. XXIX, 15); *pirossat* Kecskemét (SZÁNTÓ 57); *piross* Hajdúság (NyF. LVI, 12), Zilah vid. (Nyr. XXVII, 495); *pirass* Torda (NyF. XXXII, 20); *pirossan* Nagykanizsa (NyF. XLVIII, 15); *pirossas* Vác (NyF. X, 17); *pirossabb* Göcsej (Nyr. XIII, 310); *pirosson* Magyardecse (SÓFALVY 19); *piroš* (-ák) Hétfalu (WICHM.).

Szh. *szoross* (-at, -ann, -ak, -abb) ~ K. *szoros* | R. *zoros ut* BécsiK. 16; *zoros az ut* JordK. 373; *zoros eeletznek* ÉrdyK. 348; *zoross ablak* DomK. 135; *Szoros az ágy* Helt: Bibl. IV, 48; *Szoros a kapu* Tarn: Szents. 190; *szoross* Csúzi: Síp. 588 b; *szorossak* Bod: Pol. 163; *szorossakon* Kár: Bibl. I, 632; *Szoross a kaptza* SzD: MVir. 315 (NySz.); *Igen zorossan* C. (MELICH 774): *stricte Szoroffan* MAL; *Szoroffan* MA: | N. *szoross* Torda (NyF. XXXII, 20); Székelyf. (MTsz.); *soroš* (-ák, -án) Hétfalu (WICHM.).

Szh. *tüzess* (-et, -enn, -ek, -ebb, -it, -edik) ~ K. *tüzes* | R. *tüzes* (NySz.) | N. *tüzeš, tüzešš ember* é. cs.; *tüzeš* Hétfalu (WICHM.).

Szh. 1. *sebess* (-et, -enn, -ek, -ebb) 'schnell' ~ K. *sebes* | R. *Sebessen* NémGl. 284, Thaly: VÉ. I. 152, Mik: TörL. 34; *sebesen* PPB., Fal: UE. 370; *sebess* ÉrdyK. 469, Sylv: Ujt. II, 110; *sebes* TelK. 230 (NySz.) | N. *sebes eső* Makó; *seböss* Székelyf. (MTsz.); *sebessen* Göcsej (Nyr. XIII, 311); *sebess* Torda (NyF. XXXII, 20), *šebēš* (-ššek) é. cs., *šebeš* (-en) Hétfalu (WICHM.).

Szh. 2. *sebess* 'verwundet, wund' ~ K. *sebes* | R. *sebessek* JókK. 102; *sebesi* BécsiK. 20; *sebősök* WeszprK. 104; *sebeseket* Zrinyi I, 65 (NySz.) | N. *sebes asszonyt* Harangod (MTsz.).

Szh. *üress* (-et, -enn, -ek, -ebb) ~ K. *üres* | R. *üresen* Helt: Bibl. I P₃; *üresőn* Szék: Krón. 132; *üressek* Pázm: Préd.

C₂: *üressen* Káldi : Bibl. 232; *üressék* Matkó : BCsák. 182, Fél : Tan. 275, Com : Jan. 123; *üressíteni* Pázm : LuthV. 50 | N. *üressék* Háromszék m. (NyK. III, 5); *üress* Domokos (Nyr. XLII, 14), Torda (NyF. XXXII, 20); *üres* (-*gsek*) é. cs.; *üres* (-*ek*) Hétfalu (WICHM.).

Szh. *veress* (-*et*, -*ek*, -*enn*, -*ebb*, -*edik*) ~ K. *veres*, *vörös* | R. 1296? : *Weresalma*; 1315: *Werusalmapathaka*, *Werusalmafolua*; 1416: *Verus*; 1211: *Weruss* (OklSz.); *veres es tűzes* Born : Préd. 9; *veress* ÉrdyK. 311 b; *weress* RMNy. II, 35; *vörössek* Lipp : PKert. III, 181; *veressedik* MA:SB. 55; *veresses* KirBesz. 133 (NySz.) | N. *veressedik* Háromszék (MNyszét VI, 220); *veressen* Domokos (Nyr. XLII, 14); *vörös* palóc (Nyr. XXI, 360); *vörösses* Szigetköz (NyF. XXXVIII, 16); *veress* Torda (NyF. XXXII, 20); *veres* (-*gsek*) é. cs.; *veres* (-*ek*) Hétfalu (WICHM.); *veress* Kolozs m. Szucsák (MTsz.).

Szh. *vizess* (-*et*, -*enn*, -*ek*, -*ebb*) ~ K. *vizes* | R. *vizes* (NySz.) | N. *vizess* Heves m. (NyF. XVI, 11; de Nyr. XXXIV, 163 szerint „*vizes*, nem *ss*“); *vizesse*ⁿ Bakonyalja (NyF. XXXIV, 16); *vizess* Torda (NyF. XXXII, 20); *vizes* é. cs.; *vizes* Hétfalu (WICHM.).

Mint a fentiekből látjuk, az *s > ss* nyúlás egyes mellénevekben: *hamis*, *hegyes*, *lyukas*, *lapos*, *magas*, *piros*, *sebes*, *szoros*, *üres*, *veres* — meglehetősen régen, jórészt már a kódexek korában fellépett, másokban: *büdös*, *erős*, *tűzes*, *vizes* — újabb jelenség.

Az *ss*-ezés elterjedésének mértéke a paradigmákban és magában a szócsaládban, mint nyelvjárástanulmányaink adataiból látom, a népnyelv területén különböző. Általában a következő három állapotot figyeltem meg.

1. Megvan a nyúlás legalább a ragos alakok hangzóközi *s* hangjában, mégpedig — úgy látszik — az *s* végű melléneveknél általában, de nincs meg a ragtalan alakban. Pl.: *szivessen*, *keservessen*, *huzamossan* (NyF. XL, 19); *haragossan*, *neléssek*, *időssebb*, *kedvessebb*, *szélessebb* (NyF. XXXVIII, 16); *magyarossat*, *zöldesse* (NyF. X, 17); *pirossat*, *boszussak* (NyF. XVII, 11); *egyenesset* (Nyr. XIX, 568); *körösmárossat*, *fogassat* (Nyr. XXXIV, 43) ~ ragtalan alakban *erős üdűő* (NyF. XXXIV, 85); *heves ez a kemence* (NyF. XXXIV, 86); *ujdonatos ujj* (i. h. 89); *sávolos*, *helés*, *körmös*, *bogaras*, *akaratos*, *alázatos*, *delivörös* (acc. *delivörösset*) (i. h. 84); *arasztos*, *bagyulás* (MNy. IX, 425); *bibis*, *czafatos*, *cziméres* (i. h. 426); *vörhenyegés* (i. h. 465). Ez így van az egész Dunántúlon és a vele érintkező területeken.

2. Megvan a nyúlás a ragos alakok hangzóközi *s* hangjában, megvan a ragtalan alakban is, ha utána magánhangzón kezdődő szó következik, vagy pedig semmi, de nincs elterjedve az egész szócsaládban. Ez az állapot tűnik ki WICHMANN északi-csángó adataiból: *sebes* (-*gsek*) [*sebes*] 'sauer', de: *sebe-*

şedik, şebşül 'sauer werden'; *verş* (-şşek) 'rot', de: *verşit* 'rot färben'; *mogoş* (-şşok, -şşon) 'hoch', de: *mogoşit, mogošitgät* 'höher machen'; *büdeş* (-şşek) 'übelriechend'; de: *büdeşdik* 'zu stinken anfangen', *büdeşit* 'stinkend machen', *büdeşül* 'stinkend werden'.

3. Megvan a nyúlás a ragos alakok hangzóközi s hangjában, megvan a ragtalan alakban is, ha utána magánhangzón kezdődő szó következik, vagy pedig semmi, és megvan az összes származékokban. Pl. a Szamosháton: *piross, pirossat, pirossann, pirossak, pirossabb, pirossas, pirossitöy, pirossodik, piross alma, ez az alma piross* (de természetesen: *piros keskenöy, piros festék*); *büdöss, büdösset, büdössebb, büdössit, büdössödik* stb. Mint adataimból kitünik, a Szamosháton kívül ez az állapot van meg az egész északkeleti nyelvjáróterületen és Erdélyben.

$l > ll$.

Az *-l* képzős, illetőleg *l* végű igék *l* hangja a Szamosháton hangzóközi helyzetben bizonyos magánhangzók után megmarad rövidnek, mások után pedig megnyúlik, ikerítődik.

I. Rövidnek marad az *l*, ha hangzóközi helyzetben előtte rövid *a, e, o, ö* magánhangzó van. Szóvégi helyzetben ez az *a, e, o, ö* az *l* előtt természetesen megnyúlik (*äl, el, ol, öl*).

äl, el végű igék: *aszalok: aszäl, emelek: emel, bärelek: bäreäl, meszelek: meszäl, bärelek: bäreäl, hajalok: hajäl, hizlak: hizläl, továbbá: bäreäl, bigeesäl, cepäl, cseperékäl, ebédel, érdemäl, fejäl, felesäl, fenekäl, fészkäl, gyentäl, gyepäl, hiräl, kedväl, kehäl, kelepäl, keresztäl, követäl, langäl, legäl, léhäl, legyäl, müväl, nehésztäl, neväl, nyakäl, nyaräl, nyargäl, nyergäl, öäl, peräl, peszmetäl, szabdäl, szaväl, szeläl, szemäl, szentäl, színäl, szóülläl, szünetäl, szüretäl, tejäl, teläl, tálläl (de: täl), szálläl (de: szäl), termäl, tincsel, tisztäl, tögyäl, tördäl, tüzäl, ügyäl, vaszkäl, válläl, vasäl, vedäl, vendégäl, visäl* stb.

öl, öl végű igék: *abárolok: abárol, abriktolok: abriktöl, dobolok: doböl, barangolok: barangöl, fütölök: fütöl, bütölök: bütöl, csápolok: csápöl, döfölök: döföl, dörsölök: dörsöl, továbbá: böcsmöl, bömböl, büröl, bubböl, bugybörököl, cühöl, csattöl, csiköl, csóuköl, csörömpöl, csuföl, csutaköl, danöl, daraböl, doromböl, dökhöl, dömböl (= dorbézol), dörmöböl, faröl, farsángöl, gázöl, gomböl, gondöl, gönygyöl, hörböl, hürcöl, kocsöl, kahöl, kärmöl, kodácsöl, koszpitöl, kotyöl, könyököl, kukoréköl, kuksöl, lañcsöl, pipáköl* stb.

II. Megnyúlik az *l* a következő esetekben:

1. Az *a, e, o, ö* (vagy bármely más magánhangzó) után megnyúlik az *l* a Szamosháton, ha valaminek tartást, vélelést, mondást jelentő ige végén van. Ez esetben tehát funkció fűződik a megnyúlt *ll*-hez: *sokall, kevesell, nehezell*,

nagyoll, higoll (= hígnak tart), hosszall, jóukoroll, rövidell, vé'nell, restell, kicsill stb.

2. Az *a*, *e*, *o*, *ö* után megnyúlik az *l*, ha állandóan hangzóközi helyzetben van: ké'kellik, zö'dellik, nyilallik, hā'nallik; vizellet; szügyellőü, tǎlpallőü, átallőü, né'gyellőü; Gyönygyöllőühegy.

3. Megnyúlik az *l*, ha hangzóközi helyzetben előtte hosszú magánhangzó: *á*, *é*, *é'*, *ó*, *ő* van:

áll, éll, é'll végű igék: adogáll(ok), babráll(ok), cseréll(ek), bé'ké'll(ek), bārnállik, áskállódik, berenáll, beretváll, boncíráll, búikáll, cibáll, cincáll, cirőnkáll, csatáll, csudáll, daráll, diktáll, dudáll, drágáll, dukáll, é'ccakállódik, feketé'llik, vállik (de: választ), firkáll, fonogáll, fundáll, fuvócskáll, firicskáll, gerebjáll, gyengáll, gyomláll, hagyogáll, hasogáll, használl, heráll, hívócskáll, huruzsváll, irogáll, ité'll, járkáll, kakáll, kalapáll, kandikáll, kapáll, kapārgáll, káráll, kaszall, kecáll, keféll, ké'mé'll, ké'rsekáll, komendáll, kóuszáll, kóutyavetyáll, kukucskáll, licitáll, mászkáll, mázsáll, nyiszáll, papáll, pence-ráll, pizskáll, prédáll, rágicskáll, riszall, rostáll, sáináll, sántikáll, szabináll, számláll, szítáll, szöngáll, szunyókáll, szürkáll, tanáll, tārkillik, tentáll, ugráll, uszkáll, utáll, üldögáll, vacsoráll, vakláll, veté'llőü, zabáll stb.

öüll, őüll végűek: szóüll, jövendőüll (de: nőül, sáitóül).

4. Megnyúlik az *l* akkor is, ha hangzóközi helyzetben előtte rövid zárt magánhangzó: *u*, *ü*, *i* van:

ull, üll, ill végű igék: árull(ok), bāmull(ok), becsüll(ök), bé'küll(ök), fōrdull(ok), bibill(ek), didill(ek), pisill(ek) s így tovább: hajull, burull (a Tiszaháton: boröl), bolondull, bö'idull, bö'üdüll, büvüll, busull, csö'düll, csürdüll, csunyull, csücsüll, dōrdüll, drágull, é'püll, fūsüll, fūrdüll, feszüll, gōrbüll, gugull, gyengüll, gyógygyull, gyüllé's (de: gyűl), hajull, hegedüll, higull, hōrküll, indull, jovull, ké'küll, kerüll, keserüll, ké'szüll, kōydull, kondull, könyörüll, köpüll, köszörüll, löydull, manggurull, mozdull, nyirküll, öücsküll, örüll, pendüll, puhull, repüll, sántull, szé'düll, tōydull, türüll, tuhull, üllet (de: ül), vakull, vé'nüll, vonull, zudull, zürbüllőü, zsendüll stb.

A régi nyelvben a fenti helyzetek *ll* nyúlásának csak gyér nyomait találjuk. Ebből az következik, hogy ily következetes és rendszeres kifejlődése, mint amelyet a szamosháti, tiszaháti és ugocsai területeken tapasztaltam, újabb fejlődés eredménye. Nyelvjárástanulmányaink szűkszavú, gyér adatai, stb.-i és háttározatlan, nem szabatos megállapításai a számbavételre is alig érdemesek, mert semmit sem lehet belőlük következtetni, sem pedig rájuk valamit építeni. Csupán az északi-csángó nyelvjárás állapota áll tisztán előttem WICHMANN szótárának jóvoltából. Az északi-csángóban a fent kifejtett *ll* nyúlásnak csak a birtokos személyragozásban van nyoma: nāllām, vizellēm, tōllem,

ruōllam stb., a főnevek ragjaiban, az igeképzőkben, igevégződésekben nyoma sincs.

Az igevégződések *ll* nyúlásának világosan látható fenti szabályszerűsége a Szamosháton nemcsak az *l* végű igéknél van meg, hanem ugyanaz a szabályszerűség nyilvánul meg az *l* végű ragoknál is: *velem*, de *véllem*, *nállam*, *alóullam*, *belőüllem*; *magyarull*, *né' metüll*, *tóytull*, *csufull*, *ebüll*, *szöszüll*, *örvasságull*, *pé'züll*; *rullam*, *tüllem*, *házbull*, *kézbüll*, *apjostull*.¹ Sőt még tovább megyek és összefüggést gyanítok nemcsak a *nállam*, *-ad*, *-a*, *véllem*, *-ed*, *-e*, *magyarull*, *tóytull*, *szöszüll*, *ebüll* stb. névragok és a *használlom*, *cseréllem*, *busull*, *feszüll*, *kóudull*, *ké'züll* igealakok *ll* nyúlásai között, hanem ugyanazon hangtani analógia hatását látom az ilyen megnyúlt *ll* helyzetben is: *Bőrbálla*, *tállal*, *szállal*, *állorca*, továbbá: *billincs*, *Babillónija*, *pirulla* stb.

Nézetem szerint vannak a nyelvben bizonyos kisebb-nagyobb indukáló erejű fonetikai gócek, melyek hatással vannak a hozzájuk hasonló helyzetű hangsoportokra. Ilyen indukáló gócek a fenti nyúlásokra nézve az *áll*, *éll*, *ull*, *üll* hangsoportok. Ilyen erősen indukáló fonetikai góceknek vélem pl. a névszók harmadik személyű birtokoszemélyragos alakjainak pótlónyújtásos mássalhangzóit is. Ilyen indukáló gócnak vélem a Szamosháton pl. az *eggyetem*, *Eggyiptom* szavakra nézve az *eggy* ('*unus*') hangsoportot. Talán a középfokban uralkodóvá vált *bb* nyúlás hatását kell látnunk a *meggebbed*, *labbanca* szavakban.

A mássalhangzónyúlás keletkezése gyakran kapcsolatban van az előtte álló magánhangzó megrövidülésével. Szamosháti példák: *csű* > *csüllőü*, *dül* > *düllőngőüzik*, **keresztül* > *keresztüll*, *keresztüll öjt*, **túl* > *tull*, *tull esik*, **abbul* > *abbull*, *abbull eszik*, **tüllem* > *tüllem*, **rúlam* > *rullam*, *árul* > *árull*, *árullok* (vö. MNy. XXXII, 223); **búbos* > *bubbos*, *bubb*, **púpos* > *puppos*, *pupp*, **csúcsos* > *csuccsos*, **zsúfot*, **zsúfol* > *zsuffot*, *zsuffol* stb.

Az ikerítődés kérdése mindenesetre megérdemelné, hogy népnyelvünk bűvárai nagyobb figyelmet fordítanak rá. A Szamosháton és a vele szomszédos területeken az ikerítődés fenti rendszere nem lehet e területnek elszigetelt sajátysága. Talán másutt is van ilyen vagy másféle ikerítődési rendszer. Bizonyos azonban, hogy teljes világossággal csak akkor fogunk látni e kérdésben, ha az eddigieknél átfogóbb, gazdagabb népnyelvi gyűjtésekre építhetjük megállapításainkat.

CsűRY BÁLINT.

¹ Az *ull*, *üll* *l*-jének nyúlása bizonyára összefügg az *ól*, *öl* szóvég történetével: *tanól*, *meról*; *gonoszól*, *segedelmol*; *fárol*, *kórol*, *háztól* ~ *tanull*, *merüll*; *gonoszull*, *segedelmüll*; *kürüll*, *háztull*.

